

**International
Federation of
Library
Associations and Institutions**

Pokyny pro poskytování inkluzivních knihovných služeb osobám s omezenou schopností číst tištěný text

Autoři a redaktoři: Dalia Balčytė, Saskia Boets, Christiane Felsmann, Ellen Follin, Heba Kholeif, Jelena Lesaja, Dipendra Manocha, Danielle Miller, Irmgard Reijntjes, Kirsi Yläanne, Yasmine Youssef

První vydání

Srpen 2025

Dalia Balčytė, Saskia Boets, Christiane Felsmann, Ellen Follin, Heba Kholeif, Jelena Lesaja, Dipendra Manocha, Danielle Miller, Irmgard Reijntjes, Kirsi Yläanne, Yasmine Youssef, 2025

© 2025 Dalia Balčytė, Saskia Boets, Christiane Felsmann, Ellen Follin, Heba Kholeif, Jelena Lesaja, Dipendra Manocha, Danielle Miller, Irmgard Reijntjes, Kirsi Yläne, Yasmine Youssef. Toto dílo je licencováno pod licencí Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0). Kopii této licence najdete na adrese: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Doporučené citování:

Anglický originál:

BALČYTYTĚ, Dalia a kol. *Guidelines for Inclusive Library Services for Persons with Print Disabilities*. International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) [online]. 2025. Dostupné z: <https://repository.ifla.org/handle/20.500.14598/6982>

BALČYTYTĚ, Dalia a kol. *Pokyny pro poskytování inkluzivních služeb osobám s omezenou schopností číst tištěný text*. International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) [online]. 2025. Dostupné z: <https://ipk.nkp.cz/legislativa/mezinarodni-doporuceni>

Překlad do češtiny:

Strojový překlad z anglického originálu: DeepL
Korektura a editace českého překladu: Kateřina Zajícová

Za český překlad odpovídá: Národní knihovna České republiky, Knihovnický institut
Praha, 2026

IFLA
Prins Willem-Alexanderhof 5 2595
BE Haag Nizozemsko

www.ifla.org

Předmluva

Do vaší knihovny přijdou čtyři návštěvníci s konkrétním dotazem.

Jakou odpověď od vás tyto návštěvníci dostanou?

S jakými materiály nebo informacemi odejdou domů?

Dostali by stejnou odpověď i od vašeho kolegy?

Bernie, 68 let:

Rád čtu, ale zhoršuje se mi zrak. Knihy s velkým písmem ani e-knihy mi nepomáhají. Můžete mi pomoci?

Lucy, 13 let:

Potřebuji do školy napsat recenzi na knihu. Můžete mi nějakou knihu doporučit? Nejlépe krátkou a snadno čitelnou, protože mám dyslexii.

Jeff, 44 let:

Moje matka trpí Parkinsonovou chorobou a má potíže s držáním knih. Milovala čtení, ale nemá smartphone ani internet, aby si mohla poslechnout audioknihy. Můžete mi pomoci?

Raya, 35 let:

Mám braillovský displej a potřebuji si stáhnout soubory v Braillově písmu. Mohu ve vaší knihovně použít počítač, abych se dostala ke svým knihám?

Obsah

1. Úvod.....	1
1.1 Cíl.....	1
1.2 Vzájemná výhodnost.....	2
1.3 Souvislosti.....	3
1.4 Rozsah	4
2. Právo na čtení bez bariér	4
3. Univerzální design.....	7
4. Orientace v knihovně	9
4.1 Přístup do fyzických prostor.....	9
4.2 Přístup do budovy knihovny	11
4.2.1 Přístup k fondům knihovny.....	11
4.2.2 Přístup do digitální prostředí.....	12
5. Budování inkluzivního fondu	13
5.1 Rozpočet a zásady doplňování fondu	13
6. Materiály v přístupných formátech.....	14
6.1 Braillovo písmo (elektronická a tištěná kopie).....	14
Potřeba Braillova písma.....	15
6.2 Hmatové knihy	15
6.3 Velké písmo.....	16
6.4 Audio	16
6.4.1 Zvukové knihy a audioknihy.....	16
6.5 Digitální knihy	17
6.5.1 Knihy ve formátu DAISY	17
6.5.2 Formát EPUB	17
6.5.3 Formát PDF	17
6.6 Publikace ve zjednodušené formě	18
6.6.1 Knihy pro snadné čtení.....	18
6.7 Čtecí zařízení.....	18
6.8 Tvorba přístupného obsahu	18
6.8.1 Jak poskytovat přístupný obsah.....	19
6.8.2 Výroba a konverze přístupných publikací	19
6.8.3 Inkluzivní vydavatelství	20

7. Přístupné čtení elektronických knih.....	21
7.1 Formáty elektronických knih	21
7.2 Software pro čtení elektronických knih.....	21
8. Asistivní technologie	22
8.1 Odečítače obrazovky pro počítače	23
8.2 Odečítače obrazovky pro mobilní zařízení	23
8.3 Aktualizovatelný braillový řádek/displej.....	23
8.4 Zvětšovací programy a CCTV	23
8.5 Skenery, OCR a vývoj technologií pro osoby s omezenou schopností číst	24
9. Jak vyhledávat přístupný obsah	24
9.1 Co je účelem metadat?.....	24
9.2 Je tato kniha pro mě? (Informace o funkcích pro usnadnění přístupu)	25
9.3 Pokud je to možné, dodržujte stávající standardy	25
9.4 Metadata uložená v digitálních knihách	26
9.5 Získávání kvalitních metadat o přístupnosti představuje výzvu	26
9.6 Soulad s WCAG v online katalogích OPAC	27
10. Způsoby distribuce přístupného obsahu	28
10.1 Strategie přístupu.....	28
10.2 Formáty	28
10.2.1 Tištěné kopie (tradiční).....	28
10.2.2 Digitální formáty (stahování, streamování, smartphony, přehrávače DAISY, počítače) ..	28
10.2.3 Braillovo písmo	29
10.3 Správa digitálních práv (DRM)	29
10.4 Služby.....	29
10.4.1 Digitální asistenční služby	29
10.4.2 Osobní asistenční služby v knihovně	30
10.4.3 Samoobslužná řešení.....	30
11. Inkluzivní a přístupná komunikace.....	30
11.1. Nic o nás bez nás.....	31
11.2 Písemná komunikace.....	32
11.2.1 Zajištění přístupnosti vašich dokumentů a prezentací.....	33
11.3 Online komunikace: webové stránky, sociální sítě, podcasty, videa	34
11.4 Osobní komunikace	36
11.5 Navazování kontaktů	37
11.6 Přístupná a inkluzivní komunikace – shrnutí	37

12. Aktivity v knihovně	38
12.1 Postupy plánování bezbariérových akcí	41
13. Nástroje a podpora pro zaměstnance a vedení knihovny	42
13.1 Sdílení znalostí a informací	43
„Vítejte v naší knihovně!“	44
13.2 Strategické plánování	45
14. Další kroky	45
15. Slovníček pojmů	46
16. Zdroje.....	50
17. Bibliografie	50
Příloha A: Vyhledávání přístupného obsahu.....	53

1. Úvod

Cílem Pokynů IFLA pro inkluzivní knihovní služby pro osoby s omezenou schopností číst tištěný text je nabídnout odborným útvarům IFLA, všem jejím členům a personálu knihoven po celém světě vodítko pro rozvoj a zavádění knihovních služeb pro osoby s omezenou schopností číst tištěný text.

Hlavním cílem pracovní skupiny tohoto projektu je zajistit, aby osoby s omezenou schopností číst tištěný text měly po celém světě přístup k informacím, materiálům určeným ke čtení, komunitě a úžasným příběhům v mnoha inspirativních a kreativních knihovnách.

Méně než 10 % celosvětově publikovaných informací je plně přístupných pro osoby s omezenou schopností číst, což pro tuto skupinu lidí znamená takzvaný „knižní hladomor“; proto je před námi ještě dlouhá cesta (WIPO – World Intellectual Property Organization, [Marrakéšská smlouva](#), 2023). Naším cílem je, aby všichni uživatelé měli takový způsob přístupu ke knihovnám, informacím a materiálům určeným ke čtení, který by odpovídal jejich individuálním potřebám.

Tyto pokyny vypracovala mezinárodní pracovní skupina pod záštitou sekce Knihovny pro osoby s omezenou schopností číst tištěný text (IFLA Professional Division D / LPD).

Členy pracovní skupiny byli:

- Danielle Miller (Washington Talking Book & Braille Library, Spojené státy americké – předsedkyně)
- Dalia Balčytė (Lithuanian Audiosensory Library, Litva)
- Saskia Boets (Luisterpuntbibliotheek, vlámská knihovna pro osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu, Belgie)
- Christiane Felsmann (Německé centrum pro přístupné čtení / dzb lesen, Německo)
- Ellen Follin (MTM, Švédská agentura pro přístupná média, Švédsko)
- Jelena Lesaja (Chorvatská knihovna pro nevidomé, Chorvatsko)
- Dipendra Manocha (Konsorcium DAISY, Indie)
- Irmgard Reijntjes (Bibliotheekservice Passend Lezen, nizozemská knihovna pro osoby s omezenou schopností čtení, Nizozemsko)
- Kirsi Yläne (Knihovna pro přístupnost Celia, Finsko)
- Yasmine Youssef (Organizace pro vývoj asistenčních technologií, ATDO, Egypt)

Projektový tým nabízí tyto pokyny s cílem poskytnout doporučení, zahájit diskusi a pomoci při rozvoji inkluzivních služeb.

1.1 Cíl

Ačkoli se tyto pokyny zaměřují na služby veřejných knihoven, jejich cílem je inspirovat všechny typy knihoven a pomáhat jim při poskytování inkluzivních služeb osobám s omezenou schopností čtení: tj. veřejným knihovnám, akademickým a školním knihovnám, knihovním servisním místům v

nemocnicích, domovech pro seniory a pečovatelských zařízeních i v dalších organizacích. Jde zkrátka o všechny knihovní programy, které oslovují osoby s obtížemi při čtení tištěných textů nebo které s nimi přicházejí do styku.

Může se jednat o osoby, které jsou nevidomé, mají zrakové postižení, dyslexii nebo jinou neurodiverzitu či tělesné postižení, které jim ztěžuje čtení běžného tištěného textu – v podstatě o kohokoli, kdo není schopen číst tištěná nebo digitální díla ve stejné míře jako osoba bez postižení nebo zdravotního omezení.

Tyto pokyny můžete využít různými způsoby: můžete si je přečíst celé, nebo si z nich vybrat to, co považujete za důležité nebo co vaše knihovna nejvíce potřebuje.

Pokud se chcete zaměřit na přístupné publikace a knihovní služby pro osoby s omezenou schopností čtení, neváhejte kontaktovat knihovnu poskytující služby osobám s omezenou schopností čtení ve vaší zemi nebo [sekci IFLA „Knihovny poskytující služby osobám s omezenou schopností číst tištěný text“ \(LPD\).](#)

1.2 Vzájemná výhodnost

Mnoho knihoven nabízí terénní služby, doručování knih až domů nebo spolupracuje s pečovatelskými centry. Knihovny také navštěvuje mnoho starších lidí a dalších osob, které mají potíže při čtení (senioři se zhoršeným zrakem, osoby s dyslexií atd.). Pro mnoho z těchto osob mohou být pomůcky pro čtení (např. lupy) a využívání přístupných audioknih a elektronických knih nástrojem, díky kterému si mohou (i nadále) užívat čtení. Veřejné knihovny mají možnost poskytovat své služby uživatelům, kteří by jinak kvůli zrakovým či fyzickým obtížím postupně přestali knihovnu využívat. Tím si také udržují své stálé uživatele.

Díky inkluzivním a přístupným službám mohou osoby s obtížemi při čtení tištěného textu i nadále využívat veřejnou knihovnu a těžit z kvalitních služeb dostupných pro všechny, čímž se minimalizuje riziko jejich izolace nebo neúčasti na komunitních aktivitách.

V každé třídě se nacházejí děti s mírnými i závažnými potížemi se čtením. Při osvětových návštěvách škol nezapomeňte zmínit přístupné knihy. Knihovny nabízejí dětem a mladým lidem řadu aktivit, od předčítání pohádek, společného hlasitého čtení, autorských čtení a diskusních skupin až po čtenářské kroužky, měsíc mládežnické literatury a další.

Je důležité mít na zřeteli přístupnost a usilovat o to, aby programy zaměřené na mládež byly přístupné a inkluzivní i pro děti s omezenou schopností čtení tištěného textu.

To představuje výhodu pro všechny: knihovny poskytují inkluzivní služby, které umožňují členům komunity i osobám s omezenou schopností čtení tištěného textu i nadále z jejich služeb těžit, účastnit se aktivit v okolí a využívat veřejnou knihovnu stejně jako všichni ostatní. Veřejné a jiné knihovny si tak mohou udržet své čtenáře, kteří by jinak jejich služby opustili. Zvlášť důležité je zapojit uživatele, cílové skupiny a zainteresované strany do činnosti knihovny. Zapojení osob s omezenou schopností čtení do vašeho plánování zahrnuje filosofii „Nic o nás bez nás“ a také inkluzivní praxi.

Tyto pokyny mají být nástrojem pro profesionální knihovníky a všechny zaměstnance knihoven, kteří mohou poskytovat služby osobám s potížemi při čtení nebo s nimi pracují, pro ty, kdo se mohou ve své knihovně či komunitě setkat s osobou s omezenou schopností číst, nebo se prostě chtějí dozvědět více o přístupných a inkluzivních knihovních službách.

Začlenění osob s omezenou schopností čtení do běžných knihovních služeb nevyžaduje velké úsilí ani zvláštní rozpočet. Dobrá vůle a otevřená mysl vás dovedou daleko. Inkluzivní knihovna, kde se každý cítí vítán a v bezpečí, vzniká postupným vývojem. Je důležité vnímat zdravotní postižení jako další aspekt rovnosti, rozmanitosti, inkluze, přístupnosti a sounáležitosti. Služby pro osoby s omezenou schopností čtení jsou důležitou součástí inkluzivity knihovny.

Záměrem těchto pokynů je poskytnout aktuální přehled toho, co je známo o knihovních službách pro osoby s omezenou schopností číst tištěný text, a uvést příklady osvědčených postupů.

1.3 Souvislosti

V roce 2005 vydala IFLA [publikaci „Knihovny pro nevidomé v informačním věku – pokyny pro rozvoj“ \(pdf\)](#). Odborné zprávy č. 86, autorky Rosemary Kavanagh a Beatrice Christensen Sköld). Tyto pokyny se zabývají digitálním obsahem, významem kvalitních uživatelských rozhraní a digitálních knihovních služeb pro specifickou cílovou skupinu nevidomých a slabozrakých osob. Rozmach internetu, digitální infrastruktury a nových technologií – včetně formátu DAISY – otevřel mnoho možností v oblasti přístupnosti.

Jsme svědky mnoha nových vývojových trendů:

- Vyvinuly se technologie DAISY, Braillovo písmo a EPUB.
- Funguje stahování a streamování knih.
- V mnoha zemích jsou v kurzu elektronické knihy, čtečky a audioknihy.
- Vědecký výzkum v oblasti zrakových poruch, dyslexie, autismu, mobility a přístupnosti neustále pokračuje a vyhodnocuje získané poznatky.

Kromě toho se v mnoha zemích výrazně rozšířila cílová skupina osob s obtížemi při čtení tištěného textu. Knihovny poskytující služby osobám s obtížemi při čtení tištěného textu se i nadále zaměřují na osoby se zrakovým postižením. Berou však ohled také na osoby s jinými obtížemi při čtení tištěného textu, jako jsou dyslexie či poruchy autistického spektra, dále na osoby s tělesným postižením, jako je roztroušená skleróza, osoby s kognitivním postižením, s afázií, s dočasnými stavy, které ztěžují čtení tištěného textu, a s dalšími percepčními nebo tělesnými postiženími.

Tento seznam není vyčerpávající a v závislosti na autorských právech a dohodách s vydavateli a autory existuje široká škála možností, jak tyto materiály zpřístupnit.

V posledních letech mnoho zemí rozšířilo výjimky z autorského práva původně určené na podporu osob se zrakovým postižením tak, aby zahrnovaly všechny osoby s obtížemi při čtení tištěných textů. To, kdo patří do cílové skupiny osob s obtížemi při čtení tištěných textů, se v jednotlivých zemích liší v závislosti na jejich autorském právu.

Jsme si vědomi toho, že přístup k technologiím se může lišit jak mezi jednotlivými členy cílových skupin, tak mezi různými zeměmi. Věříme, že inkluzivní knihovní služby a asistenční technologie mohou sehrát užitečnou roli při překonávání těchto rozdílů.

1.4 Rozsah

Tyto pokyny slouží jako odborná zpráva, kterou:

- mohou konzultovat odborníci z oblasti knihovnictví
- může využít personál knihovny k nalezení nápadů, příkladů a návrhů, jak oslovit uživatele s obtížemi při čtení tištěných textů, jak k nim přistupovat a jak odpovídajícím způsobem zlepšit inkluzivní knihovní služby

Nejedná se o akademickou ani vědeckou zprávu.

Cílem je poskytnout informace o:

- omezené schopnosti číst tištěný text
- přístupnosti knihovny
- přístupných materiálech ke čtení
- vyhledávání přístupného obsahu
- způsobech poskytování a distribuce knih
- komunikaci a marketingu
- aktivitách a programových nabídkách

Ačkoli se tyto pokyny zaměřují na veřejné knihovny, mnoho z těchto návrhů a doporučení může inspirovat i jiné typy knihoven.

2. Právo na čtení bez bariér

Tyto pokyny vycházejí z principů přijetí, respektu a práva na čtení. Odkazujeme na [Všeobecnou deklaraci lidských práv](#) Organizace spojených národů. [Odkazujeme také na Úmluvu OSN o právech osob se zdravotním postižením](#), je uvedeno, že osoby s omezenou schopností číst tištěný text mají právo na rovný přístup ke knihám, znalostem a informacím ve stejném čase, za stejnou cenu a ve stejné kvalitě jako všichni ostatní (Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením, článek 9, Přístupnost).

Manifest IFLA-UNESCO o veřejných knihovnách z roku 2022 uznává inkluzivní knihovní služby tím, že uvádí:

„Služby veřejné knihovny jsou poskytovány na základě rovného přístupu pro všechny, bez ohledu na věk, etnickou příslušnost, pohlaví, náboženské vyznání, národnost, jazyk, sociální postavení a jakékoli jiné charakteristiky. Specifické služby a materiály musí být poskytovány těm uživatelům, kteří z jakéhokoli důvodu nemohou využívat běžné služby a materiály, například jazykové

menšiny, osoby se zdravotním postižením, osoby s nedostatečnými digitálními nebo počítačovými dovednostmi, osoby s nízkou gramotností nebo osoby v nemocnici či ve vězení.“

[Manifest IFLA-UNESCO 2022 o veřejných knihovnách](#)

Světová zdravotnická organizace (WHO) zdůraznila význam přístupu k informacím pro osoby se zdravotním postižením, když v roce 2011 ve spolupráci se Světovou bankou zveřejnila [Světovou zprávu o zdravotním postižení](#) a na webu zveřejnila její souhrn pro snadné čtení.

Zvláštní důraz klademe na Marrákešskou smlouvu o usnadnění přístupu k publikovaným dílům pro osoby nevidomé, zrakově postižené nebo jinak neschopné číst tištěný text.

Mezi potenciální přínosy Marrákešské smlouvy patří konec nedostatku knih a přeshraniční výpůjčky. Marrákešská smlouva byla přijata členskými státy Světové organizace duševního vlastnictví (WIPO) v roce 2013.

Zde uvádíme přehled a shrnutí Marrákešské smlouvy:

Smlouva má jediný cíl: zlepšit přístup ke knihám, časopisům a dalším tištěným materiálům pro osoby s omezenou schopností číst tištěný text. Toho chce dosáhnout tím, že usnadní vytváření a sdílení přístupných kopií přes mezinárodní hranice.

Každá země, která přijme Marrákešskou smlouvu, je povinna zavést do svého vnitrostátního autorského práva jedno nebo více omezení či výjimek. Tato omezení a výjimky znamenají povolení řady činností, jejichž vykonáváním tak nedojde k porušení autorských práv.

[Marrákešská smlouva – Pomoc při ukončení globálního nedostatku knih](#) (pdf) WIPO 2016)

Smlouva upřesňuje, že oprávněnými příjemci jsou osoby, jež mají některé z řady zdravotních postižení, která jim brání v efektivním čtení tištěných materiálů. Tato široká definice zahrnuje osoby, které jsou nevidomé, zrakově postižené, trpí dyslexií nebo mají tělesné postižení, jež jim brání knihu držet a manipulovat s ní.

[Shrnutí Marrákešské smlouvy o usnadnění přístupu k publikovaným dílům osobám nevidomým, osobám se zrakovým postižením nebo osobám s jinými poruchami znemožňujícími čtení tištěného textu \(MVT\) \(2013\)](#)

V Marrákešské smlouvě je oprávněná osoba definována jako osoba, která

(a) je nevidomá;

(b) má zrakové postižení nebo poruchu vnímání či čtení, které není možné zlepšit tak, aby její zrak znovu fungoval v podstatě stejně jako u osoby, která takové zrakové postižení nebo poruchu nemá, a proto není schopná

číst tištěná díla v podstatě stejným způsobem jako osoba bez takového postižení či poruchy; nebo

(c) není kvůli fyzickému postižení jinak schopna držet knihu či s ní manipulovat, případně zaostřit zrak či pohybovat očima v míře, která je normálně dostatečná pro čtení.

(Marrákešská smlouva o usnadnění přístupu k publikovaným dílům osobám nevidomým, osobám se zrakovým postižením nebo osobám s jinými poruchami čtení)

V rámci těchto omezení nebo výjimek lze jakékoli dílo kopírovat za účelem jeho převodu do přístupného formátu. Stejně jako pojem „příjemce“ jsou i pojmy „dílo“ a „přístupný formát“ ve smlouvě definovány poměrně široce. Mezi díla patří audioknihy, stejně jako text, notový zápis a související ilustrace, zatímco přístupným formátem je jakýkoli formát (včetně digitálního), který umožňuje příjemci číst obsah nebo k němu přistupovat stejně snadno a pohodlně jako osobě, která nemá potíže se čtením tištěných textů.

Díla v přístupném formátu mohou podle této smlouvy používat pouze oprávněné osoby. Vlády však mohou povolit autorizovaným neziskovým subjektům, aby vytvářely kopie v přístupném formátu a zpřístupňovaly je oprávněným osobám.

Smluvní strany Marrákešské smlouvy musí rovněž umožnit přeshraniční výměnu děl v přístupném formátu vytvořených v souladu se smlouvou nebo jinými právními předpisy. Přeshraniční výměna děl znamená, že každé dílo v přístupném formátu je možné vytvořit pouze jednou v každém jazyce. Jednotlivé země tak mohou ve skutečnosti spojit své síly, čímž se výrazně zvýší celkový počet přístupných děl

Marrákešská smlouva – Pomoc při ukončení globálního nedostatku knih WIPO 2016)

Marrákešská smlouva vstoupila v platnost 30. září 2016 a do začátku roku 2023 ji ratifikovalo více než 100 zemí. Úplný seznam zemí, které smlouvu ratifikovaly, včetně dat ratifikace a vstupu v platnost, je k dispozici na webových stránkách WIPO.

Začínáme s Marrákešskou smlouvou – průvodce pro knihovníky

Smlouva bude účinná pouze tam, kde byla začleněna do vnitrostátního práva a kde ji knihovny a další subjekty využívají. Ne všichni knihovníci mají zkušenosti s autorským právem nebo se v této otázce dobře orientují. Pomocí může být získávání zkušeností, přístup ke zdrojům nebo do některé z vašich místních knihoven, která poskytuje služby osobám s omezenou schopností číst.

Můžete se také seznámit s publikací „Začínáme s Marrákešskou smlouvou – průvodce pro knihovníky“ která byla přeložena do některých jazyků a posloužila jako podklad pro tvorbu několika vnitrostátních autorských zákonů (*pozn.ed.: oficiální český překlad není k dispozici*).

Čím lépe bude personál knihovny informován a čím více materiálů v přístupných formátech bude možné sdílet, tím lepší přístup k informacím a materiálům určeným ke čtení budou mít osoby s omezenou schopností číst tištěný text.

Národní autorské právo

Národní autorské právo určuje, kdo má nárok na služby pro osoby s obtížemi při čtení tištěných textů. To se může v jednotlivých zemích lišit. Seznamte se s příslušnou legislativou nebo se zeptejte ve své místní knihovně, která poskytuje služby osobám s obtížemi při čtení tištěných textů.

Organizace poskytující přístupné knihy

Na mezinárodní úrovni existují subjekty poskytující přístupné knihy, o kterých by knihovníci měli vědět, jako je Global Book Service od Accessible Books Consortium (ABC), ONCE (nezisková organizace ze Španělska), Tiflolibros z Argentiny a Bookshare (neziskovou organizací vytvořená platforma dostupná po celém světě). Tyto služby poskytují přístup ke knihám v mnoha jazycích a přístupných formátech a v některých případech jsou pro oprávněné osoby zdarma.

3. Univerzální design

Univerzální design je termín, který se používá, když jsou prostory, budovy, výrobky a služby navrhovány tak, aby byly přístupné, srozumitelné a použitelné pro všechny lidi, bez ohledu na věk, velikost, schopnosti nebo zdravotní postižení. Jedná se o základní princip dobrého designu, jenž prospívá všem tím, že inkluzivně řeší společné potřeby, vyhýbá se segregaci nebo stigmatizaci a poskytuje řešení, která jsou efektivní z hlediska nákladů, atraktivní a prodejná. Tento koncept, který vychází z práce Ronalda L. Maceho, klade důraz na navrhování s ohledem na univerzální použitelnost spíše než na speciální úpravy, čímž zajišťuje rovnost a efektivitu v designérské praxi.

Skupina architektů, produktových designérů, inženýrů a výzkumníků z oblasti environmentálního designu spolupracovala na vytvoření následujících zásad univerzálního designu, které slouží jako vodítko pro širokou škálu designérských disciplín zahrnujících prostředí, výrobky i komunikaci.

[Centrum univerzálního designu](#) (The Center for Universal Design) definovalo sedm základních principů:

Zásada první: Rovnocenné využití

Návrh je užitečný a prodejný pro všechny uživatele, ať jsou jejich schopnosti jakékoli.

Zásada druhá: Flexibilita v použití

Návrh zohledňuje širokou škálu individuálních preferencí a schopností.

Zásada třetí: Jednoduché a intuitivní použití

Používání designu je snadno srozumitelné, bez ohledu na zkušenosti, znalosti, jazykové dovednosti nebo aktuální úroveň soustředění uživatele.

Zásada čtvrtá: Srozumitelné informace

Design účinně sděluje uživateli nezbytné informace, bez ohledu na okolní podmínky nebo smyslové schopnosti uživatele.

Zásada pátá: Tolerance chyb

Design minimalizuje rizika a nepříznivé důsledky náhodných nebo neúmyslných akcí.

Zásada šestá: Nízká fyzická námaha

Design lze používat efektivně a pohodlně s minimální únavou.

Zásada sedmá: Velikost a prostor pro přístup a používání

Jsou zajištěny vhodné rozměry a prostor pro přístup, dosah, manipulaci a používání bez ohledu na tělesnou velikost, držení těla nebo pohyblivost uživatele.

(Copyright 1997 NC State University, The Center for Universal Design)

Aby byly knihovny přístupnější pro osoby s omezenou schopností číst tištěný text, je třeba věnovat pozornost pěti aspektům, které jsou v souladu se zásadami univerzálního designu. Díky následujícímu rozdělení oblastí přístupnosti je sedm zásad univerzálního designu jasnějších a snáze použitelných (Karen Larsson, [Aiming for Universal Design](#), 2023):

- Sociální přístupnost
- Fyzická přístupnost
- Přístupné služby a komunikace
- Přístupné fondy
- Technické pomůcky

Díky důkladnému porozumění principům univerzálního designu je možné přehodnotit všechny aspekty designu. Mnoho příkladů univerzálního designu lze nalézt v knihovnách i v dalších institucích. Zároveň však existuje mnoho způsobů, jak lze principy univerzálního designu aplikovat na specifické poměry knihoven tak, aby se vytvořily inkluzivnější, použitelnější a přístupnější podmínky pro všechny uživatele.

4. Orientace v knihovně

4.1 Přístup do fyzických prostor

Přístupnost fyzických prostor může zvýšit nezávislost a zapojení osob s omezenou schopností čtení tištěného textu, což jim usnadní orientaci a interakci v knihovně. To může mít pozitivní dopad také na jejich prožívání a zapojování se, stejně jako na celkovou pohodu a kvalitu života. Doporučení pro přístup do knihovnických prostor vycházejí z osvědčených postupů v této oblasti.

Lidé, kteří jsou nevidomí nebo mají zrakové postižení, tvoří různorodou skupinu s odlišnými potřebami. Úprava prostředí se u těchto skupin liší a může vyžadovat některé specifické úpravy. Lidé, kteří nevidí, potřebují hmatové (dotekem vnímatelné) prvky a zvukové orientační signály. Pro lidi se zrakovým postižením je důležitý dobrý barevný kontrast v prostředí. Kontrastní hmatový povrch pomáhá v orientaci nejen nevidomým, ale také lidem se zrakovým postižením.

Hmatové navigační systémy pomáhají nevidomým a zrakově postiženým orientovat se v prostoru bez pomoci jiných osob a rozpoznat místa zvýšeného nebezpečí, jako jsou například schody, přechody, křižovatky a další překážky. Jakmile jsou překážky rozpoznány, je možné je bezpečně překonat.

Zohlednění těchto zásad v knihovně přispívá k zajištění přístupnosti objektu. Hlavní vchod do budovy by měl být jasně viditelný nebo označený tak, aby jej mohla rozpoznat osoba se zrakovým postižením, například pomocí značení v Braillově písmu. Ke snadné identifikaci vchodu přispívá i to, když je hlavní vchod odlišitelný od zbytku budovy.

Velikost a značení dveří a prostor v budově hraje pro osoby se zrakovým postižením důležitou roli. Doporučuje se, aby skleněné dveře nebo příčky v budově byly ve výšce 120-160 cm od podlahy označeny jasnými pruhy s kontrastní barvou pozadí. Doporučená minimální šířka značkovací pásky je 5 cm. Aby se zamezilo odleskům, měly by být značkovací pruhy nalepeny na obou stranách skla. Pokud je to možné, měly by být okraje skleněných dveří, příček a vitrín jasně označené a dobře viditelné.

Pro nevidomé osoby jsou velmi užitečné hmatové prvky instalované před vchodovými dveřmi, stejně jako jakékoli zvukové signály. Každý schod, nebo alespoň první a poslední schod, by měl být označen páskou o šířce 5–7 cm nebo jiným materiálem v kontrastní či jasné barvě, která se táhne po celé délce schodu (to platí i pro vnitřní schodiště). Schody by měly být dobře osvětlené, aby bylo možné je používat v kteroukoli denní dobu.

Trasa, která vyhovuje všem, by měla být logicky naplánována již při navrhování prostorů nebo při přidávání prvků bezbariérového přístupu. Pohyb ve vaší budově by měl být pro nevidomé nebo zrakově postižené osoby snadný a pohodlný a vzdálenosti mezi různými servisními místy a fondy či knihovnickými funkcemi by měly být co nejkratší.

Uličky musí být bez překážek. Je třeba se vyvarovat výčnělků ze stěn, jako jsou cedule, příčky, sloupy nebo jiné překážky, do kterých by se dalo narazit.

Osvětlení prostor by mělo být v celém objektu jednotné. Správně umístěné světelné zdroje mohou lidé se zrakovým postižením využívat jako orientační body nebo pomůcky pro pohyb. Světelné zdroje umístěné podél chodby pomáhají lidem se zrakovým postižením vnímat perspektivu a odhadovat vzdálenosti. Náhlá změna intenzity osvětlení (například při přechodu z jasné části chodby do tmavé) může být nepříjemná.

Je třeba se vyvarovat otevřených světelných zdrojů směřujících přímo do očí. Takové zdroje mohou být nepříjemné a narušovat orientaci.

Podlaha by měla být tmavší než stěny. To usnadňuje orientaci v místnosti. Podlaha by neměla být lesklá, protože vytváří odlesky, které mohou u osob se zrakovým postižením způsobit dezorientaci. Servisní pulty mohou pro uživatele představovat překážku, nebo naopak působit přívětivě a přístupně. Informační pult a podlaha by měly být barevně kontrastní. Židle v informační zóně, polštáře v odpočinkových zónách, různé spínače a další předměty by se rovněž měly odlišovat od celkového barevného pozadí. Skleněné stoly nebo židle z průhledného plastu se nedoporučují.

Barva dveří by se měla lišit od okolí, aby byly snadno k nalezení.

Osoba, která je nevidomá nebo má zrakové postižení, musí mít možnost najít někoho, kdo jí pomůže a poskytne jí všechny potřebné informace k orientaci na neznámém místě. Usnadněte a zpřístupněte nevidomé osobě přístup na místo, kde jí bude poskytnuta pomoc. Není nutné instalovat samostatné navigační systémy v celé budově, je však třeba zohlednit možnost samostatné orientace. Nejdůležitější je, aby uživatel měl k dispozici dostatečné možnosti, jak se dostat k prvnímu servisnímu místu nebo k prvnímu zaměstnanci, který mu může pomoci.

Regály zabírají v budovách knihoven hodně místa a pro bezbariérové regály je zapotřebí další prostor. Šířka uliček k regálům a mezi regály by měla být taková, aby se uživatelé mohli snadno pohybovat, aniž by rušili návštěvníky, kteří se již v prostoru nacházejí. S nárůstem digitálního obsahu mnoho knihoven omezuje své volně přístupné fondy, což vytváří nové příležitosti k přidání bezbariérových regálů a k opětovnému využití prostoru tak, aby byly regály přístupné pro vozíčkáře. Je také možné mít flexibilní nábytek, který lze přesouvat, aby si návštěvník mohl prostor přizpůsobit svým potřebám, nebo zřídit oddělené uzavřené prostory. Malé, tiché prostory bez rušivých vlivů jsou žádoucí a osloví všechny uživatele.

Většina knihoven nabízí také samoobslužné možnosti. Samoobslužné automaty a kiosky mají své výhody i nevýhody. Mezi klady patří, že samoobsluha může zlepšit přístup, někdy i 24 hodin denně, 7 dní v týdnu, a umožňuje nezávislé využívání. Umožňuje rychlejší a uživatelem řízené knihovní služby a umožňuje personálu být k dispozici v jiných oblastech. Může však představovat překážku pro osoby, jež nemají s danou technologií zkušenosti, a pro osoby s nějakým druhem zrakového postižení. Samoobslužné automaty nejsou ze své podstaty bezbariérové, takže uživatelé s obtížemi při čtení tištěného textu budou potřebovat komplexní pomoc a vedení. Pokud máte ve své knihovně samoobslužné automaty na výpůjčku nebo vrácení knih, zjistěte, zda jsou přístupné

pro osoby s potížemi při čtení tištěného textu. Např. zda mají velké a nastavitelné písmo, disponují funkcí hlasového výstupu a lze se v nich pohybovat pomocí klávesových zkratk namísto dotykové obrazovky. Testování samoobslužných možností společně s uživateli je dobrý způsob, jak zapojit komunitu a získat zpětnou vazbu pro provedení změn ve vašich systémech.

4.2 Přístup do budovy knihovny

Zajištění přístupnosti budovy knihovny nebo jiné instituce pro všechny uživatele bez ohledu na jejich schopnosti bude vypadat pokaždé jinak. Každá země může mít odlišné požadavky na přístupnost budov a fyzických prostor; proto doporučujeme obrátit se na příslušnou instituci ve vaší zemi nebo se seznámit s příslušnými zákony a předpisy týkajícími se standardů fyzické přístupnosti. Níže uvádíme některé důležité aspekty přístupnosti budovy knihovny pro osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu.

Hmatové systémy nebo orientační pomůcky vedoucí ke vchodu do vaší knihovny nebo instituce, zakončené hmatovou značkou nebo cedulí u vchodu do objektu, mohou uživateli pomoci najít správnou cestu. Pokud v blízkosti zastavuje veřejná doprava, mohou ke vchodu do knihovny vést také hmatové prvky na chodníku. Zavedení hmatových značek nebo orientačních prvků nemusí být vždy dobře proveditelné, ale vchody do objektu by měly být označeny alespoň tak, aby uživatel se zrakovým postižením mohl rozpoznat, kde se nachází.

Existují řešení, která usnadňují přístup do knihovny a nevyžadují velké investice. Může se jednat například o několik parkovacích míst pro osoby se zdravotním postižením v blízkosti vchodu. Pokud je to možné, přístupové cesty ke vchodu by měly být dobře osvětlené a bez překážek. Protiskluzový a hladký povrch u vchodu je vhodný nejen pro osoby se zrakovým postižením, ale pomůže všem návštěvníkům cítit se při vstupu do knihovny bezpečně a pohodlně. Důležité jsou také značky a nápisy u vchodu. Měly by být snadno čitelné a mít výrazný kontrast nebo být v Braillově písmu. Skvělým příkladem kontrastního textu je, pokud je to možné, volba tmavého pozadí a světlého textu, což je pro oči příjemnější.

Pokud kontrast chybí, je text téměř nepostřehnutelný a může unavovat oči. Černé nebo tmavě modré písmo na bílém, bledě žlutém či žlutém pozadí; nebo bílý, nažloutlý či žlutý text na černém nebo tmavě modrém pozadí – to vše jsou vhodné možnosti kontrastu, který je dobře viditelný i pro osoby s omezenou schopností číst.

4.2.1 Přístup k fondům knihovny

Vytváření obsahu knižního fondu vaší knihovny pro osoby s omezenou schopností čtení je tématem jiné části tohoto dokumentu. Zde představíme několik řešení, která vám pomohou zpřístupnit váš fond osobám s omezenou schopností čtení. Důležitým výchozím bodem jsou informační popisky u knih na regálech. Doporučujeme používat písma, u nichž jsou malá a velká písmena jasně odlišitelná a samotná písmena jsou „nakreslena“ čarou stejné tloušťky. Preferována jsou bezpatková písma, která jsou nejlépe čitelná. Pro důležité informace použijte tučné písmo. V hlavních prostorách a u informačního pultu používejte srozumitelný jazyk, aby byly základní informace co nejdostupnější. V knihovně je obzvláště užitečné mít systém piktoqramů a značek s ikonami

a textem v srozumitelném jazyce. Ukázalo se, že budovy s jasným a jednoduchým systémem značek a ikon ve vnitřních prostorech jsou přátelské ke všem uživatelům.

Použití ikon pro knihy podle žánru a vytvoření samolepek k označení knih na regálech může poskytnout přístupný způsob identifikace. K dispozici by měl být přehled všech ikon a toho, jaký žánr každá ikona představuje, případně by měl být vyvěšen jako plakát v blízkosti regálů, což přispívá k pozitivnímu zážitku z prohlížení. Dalším řešením je označit tištěné knihy, které knihovna má nebo může získat také v audio formátu. Někteří uživatelé s obtížemi při čtení tištěného textu si mohou vyžádat zvukovou verzi, zatímco jiní, například lidé s dyslexií, mohou těžit z toho, že si tištěnou knihu současně poslechnou a přečtou. Pokud to prostor na regálech dovolí, umístěte knihy tak, aby obálky směřovaly dopředu. Knihy s obálkami směřujícími dopředu jsou atraktivní a přitahují pozornost, zejména u dětí a teenagerů. Tyto jednoduché úpravy regálů usnadňují vyhledávání lidem s obtížemi při čtení tištěného textu a vyhovují všem uživatelům.

4.2.2 Přístup do digitálního prostředí

Stejně zásadní jako fyzický prostor vaší knihovny či organizace a přístup k jejím zařízením je také přístup do digitálního prostředí; i na něj je potřeba myslet z pohledu osob s omezenou schopností číst tištěný text. Důležitým vstupním bodem ke službám knihovny jsou její webové stránky. Jejich přístupnost umožňuje přístup k informacím a fondům i účast na akcích pro široké spektrum uživatelů a pro všechny návštěvníky bez ohledu na jejich schopnosti. Nejlepším způsobem, jak zajistit přístupnou digitální prezentaci, je myslet na koncové uživatele s omezenou schopností číst tištěný text a jinými zdravotními postiženími již od samého začátku procesu. Zvažte, jaká písma používáte, umožněte na webových stránkách změnu kontrastu a velikosti písma, zajistěte, aby struktura nadpisů byla snadno prohledávatelná pomocí odečítače obrazovky nebo klávesových zkratk namísto myši, používejte popisy obrázků a pravidelně testujte přístupnost stránek. Užitečnými zdroji pro přístupný webový design jsou [Pokyny pro přístupnost webového obsahu \(Web Content Accessibility Guidelines, WCAG\)](#) a [World Wide Web Consortium \(W3C\)](#).

Tyto zásady přístupného designu se vztahují také na váš online katalog a postupy, které byste měli dodržovat při využívání sociálních médií pro vaši organizaci. Například u svých online příspěvků byste měli dbát na to, abyste používali popisy obrázků, psali první písmeno každého slova v hashtagu velkým písmenem a omezili na minimum používání emoji. Při nákupu předplatného databází nebo online platform pro vaši knihovnu je rovněž důležité konzultovat s dodavatelem přístupnost daného produktu.

Dalším aspektem zajištění přístupu do digitálního prostoru ve vaší knihovně je poskytování asistenčních technologií, které usnadňují používání knihovnických počítačů a přístup k online zdrojům.

Pomocné technologie jsou podrobněji popsány v kapitole 8. Stručně řečeno však mezi běžné pomůcky, které by knihovna měla mít, patří obnovitelné braillovské displeje, což jsou zařízení s kolíčky, které se zvedají a spouštějí, aby simulovaly různé kombinace braillovských znaků; software pro čtení z obrazovky, který nahlas předčítá text na obrazovce; klávesnice s velkými klávesami nebo velkým písmem; adaptivní spínače a různé typy myši; zařízení pro skenování a hlasité předčítání tištěného textu; lupy. Tento seznam není vyčerpávající a možná nebudete potřebovat všechny tyto technologie, abyste vyhověli potřebám svých uživatelů. Pokud ve vaší zemi existuje knihovna poskytující služby osobám s omezenou schopností číst tištěný text, může být zdrojem informací o různých asistenčních technologiích a při určování, která řešení jsou pro vaši knihovnu nejvhodnější. Dostupné technologie se v jednotlivých zemích liší, a proto je užitečné obrátit se na místní zdroje a technologické partnery.

5. Budování inkluzivního fondu

Pro každého čtenáře je důležité, aby mohl mít na různých životních situacích nějakým způsobem účast. To se týká i knihoven a knihovních fondů. Být někde zastoupen má velký význam. Aby byly knihovny relevantní a inkluzivní, měl by fond poskytovat přístup k autorům, příběhům, úhlům pohledu a historickému kontextu, které odrážejí zkušenosti osob s omezenou schopností číst. Je také důležité zohlednit způsob, jakým jsou lidé a témata popsány v knihovním katalogu, a zajistit, aby každému bez rozdílu byl umožněn přístup k materiálům, které vnímá jako relevantní a respektující jeho život či oblasti zájmu.

Při budování knihovního fondu se snažte zahrnout autory a hlasy, které dosud nebyly zastoupeny nebo k nimž čtenáři neměli snadný přístup či je nemohli snadno objevit, a tyto autory zdůrazněte v knižních výstavách nebo na seznámech doporučené četby. Vybírejte materiály, které čtenářům umožní najít ve fondu sebe samé a ostatním pomohou učit se nahlížet na věc z různých perspektiv.

5.1 Rozpočet a zásady doplňování fondu

Rozvoj fondu vyžaduje (a to i při omezeném rozpočtu), abyste prostředky přidělovali v souladu se svými hodnotami, mezi něž by měly patřit rovnost a inkluze. Je třeba nakupovat materiály, které odrážejí potřeby osob se zdravotním postižením, včetně osob s omezenou schopností číst tištěný text. Veřejné knihovny jsou tu pro všechny a musí řešit jak fyzické, tak informační bariéry, včetně těch, které se týkají fondu. Rozpočet knihovního fondu, který je určen na nákupy do fondu a na prostředky pro jeho katalogizaci, musí zohledňovat hodnoty inkluze.

Při vytváření politiky rozvoje fondu by knihovna měla zapojit komunitu jak do tvorby této politiky, tak do budování knihovního fondu. Naslouchejte své komunitě, spolupracujte s ní a společně s ní vytvářejte fond, buďte transparentní ve svých rozhodnutích a snažte se vycházet vstříc návrhům a požadavkům. Je obtížné vybudovat inkluzivní fond, aniž byste naslouchali své komunitě a spolupracovali s ní. Nasloucháním, spoluprací a společným vytvářením fondů můžete budovat důvěru u komunity čtenářů s omezenou schopností číst tištěný text. Dále také zvažte, zda by zaměstnanci knihovny nemohli přispět různými úhly pohledu. Při katalogizaci fondů používejte srozumitelný jazyk a termíny, které používají samy osoby se zdravotním postižením. V katalogu vždy uvádějte fyzický popis položek a do záznamu zahrňte metadata o přístupnosti.

6. Materiály v přístupných formátech

Přístup k informacím v přístupných formátech a existence materiálů a technologií v přístupných formátech umožňuje osobám s omezenou schopností čtení tištěného textu číst a psát a otevírá jim cesty ke komunikaci a navazování kontaktů. Přístupné formáty mají zásadní význam pro inkluzivní knihovní služby a zajištění toho, aby lidé měli přístup k informacím a mohli číst – od Braillova písma přes elektronické formáty souborů a přístupné soubory PDF až po mluvené knihy, které lidem ve čtení pomáhají. Informační materiály a materiály ke čtení jsou pro osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu k dispozici v několika přístupných formátech. K těmto materiálům v přístupných formátech lze získat přístup ve specializovaných knihovnách a organizacích, jako jsou knihovny sloužící osobám s omezenou schopností čtení tištěného textu, lze je zakoupit u specializovaných vydavatelů nebo získat online od některých poskytovatelů přístupného obsahu.

Knihovny poskytující služby osobám s omezenou schopností čtení patří mezi největší producenty knih a dalších formátů obsahu, které mohou číst lidé s obtížemi při čtení.

Tradičně jsou hlavními formáty pro knihy a časopisy zvukové nahrávky a Braillovo písmo, avšak technologie a konverzní softwarové programy umožňují širší dostupnost většího spektra formátů.

Jedním z nejdůležitějších faktorů týkajících se materiálů v přístupných formátech je sdílení a standardizace. Standardizace napříč formáty umožňuje sdílení obsahu mezi uživateli, organizacemi a zeměmi v rámci Marrákešské smlouvy. Důležitou roli hraje také digitální text, protože jej lze poskytovat jako zvuk (převod textu na řeč), v Braillově písmu nebo psaný velkým písmem – což jsou tři hlavní přístupné formáty – v závislosti na použitém zařízení.

Vaše knihovna či organizace nemusí shromažďovat ani mít k dispozici všechny níže uvedené formáty; nejdůležitější je mít přehled o dostupných formátech a vědět, jak uživatele nasměrovat k zdrojům, které potřebují.

Mezi nejběžnější přístupné formáty patří: Braillovo písmo, hmatové knihy, text tištěný velkým písmem, audioknihy, přístupné digitální knihy a publikace ve zjednodušené formě.

6.1 Braillovo písmo (elektronická a tištěná kopie)

Braillovo písmo je systém pro hmatové čtení a psaní, který v roce 1825 vymyslel Louis Braille (1809–1852) a v němž jsou tištěné znaky znázorněny vyvýšenými tečkami. Systém Braillova písma je založen na mřížce se šesti tečkami, uspořádanými do dvou sloupců po třech tečkách, s celkem šedesáti třemi možnými kombinacemi, přičemž prázdná mřížka představuje mezeru. Braillovo písmo je písmo, nikoli jazyk; znázorňuje písmena, číslice a interpunkci. V mnoha jazycích existují dva typy Braillova písma: nezkrácené (kde každé písmeno má k dispozici jednu mřížku) a zkrácené (formát pro zkracování a kompresi Braillova písma). Některé jazyky (*např. čeština – pozn.ed.*) zkrácené Braillovo písmo nepoužívají. Písmena s diakritikou a dalšími diakritickými znaménky se v různých jazycích znázorňují odlišně. Braillovo písmo je jediný mezinárodně uznávaný systém čtení a psaní pro nevidomé a zrakově postižené osoby, který byl schválen organizací UNESCO.

Braillovo písmo se razí do papíru a lze ho vytvořit na obou stranách stránky jako interpoint. Lze ho také vyrazit na průhlednou fólii, která se vkládá do tištěných knih; často se tak děje u dětských knih, které se nazývají „print-braille“. Tyto knihy jsou užitečné pro sdílení mezi zrakově postiženými a vidoucími osobami nebo pro ty, kteří se Braillovo písmo učí.

Digitální neboli elektronické Braillovo písmo je písmo vytvořené a uložené v digitálním formátu, které lze použít k ražbě tištěného Braillova písma nebo ke čtení pomocí aktualizovatelného braillského řádku/displeje. Aktualizovatelné braillské řádky jsou zařízení, která využívají kovové nebo nylonové kolíčky s kulatými hroty, které vystupují z rovného povrchu a zobrazují v Braillově písmu to, co se objevuje na obrazovce počítače, smartphonu nebo tabletu. Text lze do braillského řádku zadávat také pomocí vestavěné nebo připojené braillské či standardní klávesnice.

Potřeba Braillova písma

Braillovo písmo nabízí něco, co pouhý zvuk nemůže snadno nahradit: pravopis. Pro nevidomé a zrakově postižené osoby je znalost Braillova písma – a s ní spojená znalost pravopisu a psaní – v běžném životě nezbytná v mnoha aspektech, od zaměstnatelnosti až po to, že se nemusejí spoléhat pouze na zvuk.

Kromě toho je nutné uvědomit si také to, jaký přínos má Braillovo písmo pro gramotnost, a jak důležité může být pro znalost jazyka, pracovní vyhlídky i celkovou kvalitu života. Gramotnost může otevírat dveře a obohacovat život; vytváří příležitosti a umožňuje větší nezávislost. I když čtení v Braillově písmu nemusí být tou nejlepší volbou pro každého nevidomého nebo slabozrakého člověka, je důležité mít na paměti, že software pro čtení z obrazovky jej zcela nenahradil.

Braillovo písmo je lidským právem a cestou ke gramotnosti. Bez Braillova písma je nevidomá osoba při čtení zcela závislá na počítačích s hlasovými syntetizátory nebo zvukovými nahrávkami; ani jedna z těchto variant však není použitelná v jakýchkoli podmínkách.

6.2 Hmatové knihy

Hmatové knihy obsahují hmatové prvky, jako jsou např. hmatové grafiky, které znázorňují mapy, grafy, schémata nebo ilustrace. Pro čtenáře s obtížemi při čtení tištěného textu je důležité převést obrázky a grafiky do přístupného formátu; převod vizuálních obrázků na hmatové grafiky však vyžaduje úpravu detailů nebo identifikaci klíčových prvků v obrázku.

Hmatovým prvkem může být trojrozměrný obraz vytvořený z materiálů různých velikostí a textur a zkopírovaný pomocí procesu tepelného tvarování, nebo může být vytvořen pomocí „Swell Touch papíru“, což je potažený papír, který reaguje na teplo: kresby vyvedené tmavým pigmentem vystoupí nad povrch a vytvoří hmatový obraz. Hmatové knihy lze také vyrobit pomocí 3D tiskárny nebo přidáním hmatových materiálů na stránky lepenkové knížky pro účely rané gramotnosti.

Tištěné knihy, zejména učebnice a uživatelské příručky, se obvykle ve velké míře opírají o obrázky, ilustrace a grafiku. Tyto ilustrace jsou považovány za důležitou součást obsahu nebo procesu učení, který je v prezentovaném materiálu zprostředkován. Text v dětské knize je často ilustracemi podpořen nebo objasněn. Proto je

důležité převést obrázky a grafiku do formátu přístupného pro čtenáře. Lidé s omezenou schopností číst tištěný text také ocení školení v tom, jak číst a interpretovat hmatovou grafiku.

6.3 Velké písmo

Velkým písmem se rozumí písmo vytištěné větší velikostí, než je standard – aby jej mohli číst lidé se slabozrakostí. Jeho velikost je nejméně osmnáct bodů nebo větší, což se však v různých zemích může lišit. Preference ohledně velikosti písma se budou lišit v závislosti na čtenářských preferencích dané osoby. Pro latinské písmo se doporučují bezpatkové fonty, které jsou pro osoby s potížemi při čtení snáze čitelné, a obecně se upřednostňuje zarovnání vlevo. U velkého písma v nelatinském písmu se formáty a standardy mohou lišit. Čtenáři se slabozrakostí, kteří potřebují velikost písma větší než šestnáct bodů, mohou k usnadnění čtení používat také další pomůcky pro zrakově postižené, jako jsou lupy a kamerové zvětšovací lupy (CCTV).

Přístupný digitální text poskytuje uživatelům flexibilitu při přizpůsobování velikosti a zobrazení materiálu.

6.4 Audio

6.4.1 Zvukové knihy a audioknihy

Dlouho předtím, než byly k dispozici jakékoli hmatové čtecí systémy pro nevidomé nebo osoby s omezenou schopností číst tištěný text, se informace předčítaly nahlas. Namluvené knihy a informace jsou velmi oblíbené, protože je možné číst je samostatně, půjčovat si je nebo sdílet s přáteli a rodinou. Pro některé nevidomé osoby, které neměly příležitost naučit se Braillovo písmo, jsou zvukové nahrávky nejlepším zdrojem přístupu k informacím a materiálu určenému ke čtení. Tyto zvukové nahrávky bývají označovány také jako „mluvící knihy“.

Mluvící kniha je nezkrácená audiokniha, speciálně navržená pro použití lidmi s omezenou schopností číst tištěný text. Mluvící knihy se mohou lišit od komerčních audioknih v tom, že jsou prohledávatelné, lze se v nich pohybovat, a často obsahují popisy obrázků a tabulek obsažených v knize. Tyto knihy jsou vyráběny a zpřístupňovány na základě zvláštních výjimek z autorských práv. Mluvící knihu lze přehrávat na přehrávači zvukových knih poskytnutém specializovanou knihovnou, na různých přenosných přehrávacích zařízeních, na chytrém reproduktoru nebo v aplikaci pro mobilní zařízení.

Mluvící knihy vznikají díky využití lidského, nebo syntetického hlasu. Zvukové nahrávky jsou nejoblíbenějším médiem pro většinu čtenářů s omezenou schopností číst tištěný text. Veřejné nebo jiné knihovny či knihovnické organizace mohou shromažďovat a šířit komerčně dostupné audioknihy.

6.5 Digitální knihy

6.5.1 Knihy ve formátu DAISY

DAISY (Digital Accessible Information System) je soubor standardů a softwaru vyvinutý mezinárodním konsorciem DAISY pro nahrávání digitálních mluvených knih s lidským hlasem, určených speciálně pro osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu. Formát DAISY je formát digitální knihy, který je koncipován jako úplná zvuková náhrada tištěných materiálů a je speciálně navržen pro použití lidmi s omezenou schopností číst tištěný text (nevidomými, zrakově postiženými i dyslektiky). Formát DAISY, založený na formátech MP3 a XML, disponuje pokročilými navigačními funkcemi nad rámec těch, které nabízí tradiční audiokniha. Knihy ve formátu DAISY lze poslouchat na digitálních přehrávačích mluvených knih nebo pomocí softwarových balíčků.

Formát DAISY také nabízí uživatelům s obtížemi při čtení tištěného textu zážitek, který se více blíží čtení z tištěné knihy. Kniha ve formátu DAISY může rovněž obsahovat kompletní textový obsah a obrázky knihy, které jsou synchronizovány se zvukovým souborem, čímž čtenáři nabízí více způsobů vnímání obsahu nebo možnost číst knihu pomocí odečítače obrazovky či braillovského řádku. Kniha ve formátu DAISY obsahuje navigační prvky, což znamená, že čtenáři mohou snadno vyhledávat kapitoly, stránky nebo jiné úrovně značení v knize, vkládat záložky a používat rejstřík či další části knihy. Knihy ve formátu DAISY využívají kompresní techniky MP3 a knihy v tomto formátu mohou být strukturované nebo nestrukturované, což umožňuje větší či menší míru prohledávání. O tom, do jaké míry bude kniha strukturována, rozhoduje knihovna, která ji vydává. Další informace najdete na adrese www.daisy.org.

6.5.2 Formát EPUB

EPUB (Electronic Publication) je standard používaný většinou čteček elektronických knih a kompatibilní software je k dispozici pro většinu smartphonů, tabletů a počítačů. Jedná se o nejrozšířenější formát elektronických knih založený na HTML, nezávislý na výrobci, který podporují téměř všechny typy čteček elektronických knih. Jedná se o formát souboru s příponou .epub, který zahrnuje obsah spolu s obrázky a dalšími podpůrnými soubory, včetně metadatových informací o obsahu. Formát EPUB podporuje například změnu velikosti písma, změnu barvy textu a pozadí, zvýrazňování pasáží a poznámky. Formát EPUB také umožňuje správu digitálních práv (Digital Rights Management, DRM).

Přístupný formát EPUB lze přizpůsobit tak, aby vyhovoval potřebám čtenáře. Mnoho vydavatelů zvyšuje přístupnost svých knih pomocí sémantického značení, ale musí vynaložit další úsilí, aby je učinili plně přístupnými, například přidáním alternativního textu k obrázkům. Při nákupu souborů EPUB do knihovního fondu nebo při najímání dodavatele na digitalizační práce ověřte, zda splňují standardy přístupnosti.

6.5.3 Formát PDF

PDF (Portable Document Format) je formát nebo typ dokumentu vytvořený společností Adobe. Hlavním účelem formátu PDF je zachovat formátování dokumentu. Ačkoli byl vytvořen společností Adobe, jedná se nyní o otevřený formát, který lze vytvářet a zobrazovat i v jiných programech. Existují dva hlavní typy souborů PDF: obrazové a textové. Obrazový soubor PDF může na obrazovce zobrazovat text, ale pro čtečku obrazovky je obtížné nebo nemožné z něj pro uživatele extrahovat nebo přečíst obsah. Textový soubor PDF lze přečíst, ale nemusí vždy zachovávat pořadí dokumentu. Přístupný soubor PDF obvykle

označuje PDF soubor s tagy, který lze číst pomocí odečítače obrazovky. Tagy PDF poskytují souboru strukturu a důležité funkce pro přístupnost. Přístupnost souborů PDF lze zkontrolovat pomocí nástrojů pro kontrolu přístupnosti. Například nástroj [PDF Accessibility Checker](#) PAC 2024 podporuje kontrolu podle standardů WCAG i PDF/UA.

6.6 Publikace ve zjednodušené formě

Existují dvě mírně odlišné definice pojmu „snadno čitelné“. Jedna znamená takovou úpravu textu, díky níž je text snáze čitelný než běžný text, ale neusnadňuje jeho porozumění; druhá definice znamená úpravu, která usnadňuje jak čtení, tak porozumění. Cílem publikací ve zjednodušené formě je prezentovat jasné a snadno srozumitelné texty vhodné pro různé věkové skupiny. Aby bylo možné takový produkt vytvořit, musí autor/vydavatel zo hlednit obsah, jazyk, ilustrace i grafické zpracování.

6.6.1 Knihy pro „snadné čtení“

Ačkoli knihy typu „snadné čtení“ nejsou nutně určeny pro osoby s obtížemi při čtení tištěného textu, mohou být pro některé čtenáře užitečným formátem. Jsou to knihy naformátované tak, aby naučily začínající čtenáře samostatně číst. Mezi charakteristické rysy knih tohoto typu patří jednoduchá struktura textu, omezená slovní zásoba a opakování slov. Obsahují také krátké, pečlivě sestavené věty a odstavce, text je však poutavý a má za cíl udržet zájem čtenářů o příběh a představit jim postavy, se kterými se mohou ztotožnit. V některých případech lze i jiné knihy než ty, jež jsou přímo označeny jako „snadné čtení“, považovat za knihy vysoce zajímavé, ale mají nízkou úroveň obtížnosti. To může být přínosné pro čtenáře, kteří nedosahují úrovně odpovídající jejich věku nebo mají odlišné schopnosti.

6.7 Čtecí zařízení

Existuje mnoho možností pro čtení, včetně softwarových nástrojů nebo jiných pomůcek navržených speciálně pro čtení přístupných knih. V některých zemích mohou čtecí zařízení poskytovat státní orgány, jindy zase knihovny umožňují svým čtenářům zapůjčení těchto pomůcek. Existuje však také mnoho bezplatných online řešení, která lze nainstalovat na jakékoli zařízení a která jsou dostupná pro všechny operační systémy. V následujícím online článku najdete informace o aktuálně dostupných řešeních pro čtení a jejich funkcích: [Reading Systems Accessibility Support Roundup \(Inclusive Publishing\)](#)

6.8 Tvorba přístupného obsahu

Zajištění přístupnosti obsahu již není tak složité, jak tomu bývalo před mnoha lety. Nyní je k dispozici řada spolehlivých a snadno použitelných nástrojů pro převod, tvorbu a zajištění přístupnosti publikací. V této kapitole se zaměříme na tvorbu přístupného obsahu, nástroje pro jeho tvorbu, převod či dokonce kontrolu jeho přístupnosti.

Kromě toho nástroje pro zpracování textu, jako je Microsoft Word a další, obsahují nástroje pro kontrolu přístupnosti, které usnadňují práci každému tvůrci obsahu při zajišťování přístupnosti dokumentu. V současné době je k dispozici mnoho příruček a zdrojů, které poskytují

pokyny a doporučení ohledně přístupnosti. Jejich základem je mezinárodní standard Pokyny pro přístupnost webového obsahu (Web Content Accessibility Guidelines, WCAG).

Podobně se nyní vydavatelé ubírají směrem inkluzivního vydávání. Jeho cílem je vyhovět potřebám čtenářů s omezenou schopností číst tištěný text, a zajistit tak přístupnost publikací. To zase ušetří náklady a úsilí vynakládané knihovnami a nevládními organizacemi, které slouží čtenářům s omezenou schopností číst tištěný text.

Ačkoli již byly podniknuty některé kroky směrem k inkluzivnímu vydávání, role knihoven, nevládních organizací a dalších institucí poskytujících služby osobám s obtížemi při čtení tištěných textů je stále zásadní pro zajištění přístupu k informacím. Tyto instituce jsou i nadále odpovědné za vytváření nebo převádění publikací do přístupných formátů, aby vyhověly potřebám svých čtenářů. Výrobní náklady zahrnují několik složek:

- obsah
- distribuci
- řešení pro čtení
- školení

6.8.1 Jak poskytovat přístupný obsah

Existují tři možnosti, jak zajistit přístupný obsah.

Knihovny, nevládní organizace a další instituce naskenují tištěné publikace a poté soubory upraví tak, aby je převedly do digitálních přístupných souborů pro čtenáře. Jedná se o nejnákladnější možnost.

Druhou možností je, že obdrží soubory od vydavatelů a poté je převedou do přístupného formátu na základě potřeb svých příjemců. Tato možnost vyžaduje spolupráci vydavatelů, aby se usnadnil proces převodu. Vydavatelé mohou výrazně přispět tím, že těmto organizacím poskytnou své digitální soubory, které pak mohou být převedeny do jiných přístupných formátů. Tento přístup ušetří náklady i úsilí. Soubory je třeba poskytovat ve formátech, které usnadňují extrakci textu, jako jsou Word, HTML a textový PDF.

Třetí možnost je, že mohou vydavatelé poskytnout obsah ve formátu připraveném k distribuci, tj. publikace, které jsou přístupné již od počátku.

6.8.2 Výroba a konverze přístupných publikací

Dostupné formáty, včetně Braillova písma, DAISY nebo EPUB, již byly zmíněny. Každý typ přístupné publikace má své vlastní nástroje pro výrobu a konverzi. Rozhodnutí o tom, který nástroj použít, závisí na mnoha faktorech: typu formátu, nákladech, uživatelské přívětivosti, úrovni složitosti nástroje, kompatibilitě s jazykem titulu, který se vyrábí, a dalších souvisejících faktorech.

Další informace o řešeních pro výrobu a konverzi najdete na

[webových stránkách konsorcia DAISY](#), které sledují nejnovější aktualizace těchto řešení.

Další zdroje jsou k dispozici také na [webových stránkách Inclusive Publishing: Zdroje](#).

6.8.3 Inkluzivní vydavatelství

Po dlouhá léta byly speciální knihovny hlavními poskytovateli přístupného obsahu pro osoby s omezenou schopností číst tištěný text. V poslední době se však situace začíná měnit díky současným standardům mainstreamového vydavatelství EPUB 3, které stanovuje normy pro tvorbu publikací přístupných již od počátku. To znamená vytváření publikací, které jsou přístupné všem.

Díky využití standardů EPUB 3 mohou vydavatelé vytvářet digitální soubory, které jsou přístupné a lze je také převést do dalších alternativních formátů, jako je Braillovo písmo, zvětšené písmo nebo zvuková nahrávka. Pokyny EPUB [Accessibility 1.1](#) poskytují podrobný návod, jak vytvářet přístupné publikace ve formátu EPUB.

6.8.3.1 Komunita inkluzivního vydávání

Inkluzivní vydavatelství (Inclusive Publishing) je [iniciativa](#) konsorcia DAISY na podporu komunity zabývající se přístupným vydáváním, která se zaměřuje na vydavatele, pedagogy, vývojáře a spotřebitele s cílem sdílet znalosti o tom, jak zajistit přístupnost běžných publikací. Tato platforma je pravidelně doplňována o zdroje a články týkající se osvědčených postupů, standardů a nejnovějších informací – viz webová stránka [Inklusive Publishing](#).

6.8.3.2 Evropský zákon o přístupnosti (European Accessibility Act, EAA)

Evropská unie podporuje cíl inkluzivního vydávání, jímž je prosazování přístupnosti a inkluzivity pro osoby se zdravotním postižením v Evropě, prostřednictvím Evropského zákona o přístupnosti (EAA). EAA představuje důležitý evropský právní předpis, který stanoví normy pro to, aby produkty a služby byly přístupné osobám se zdravotním postižením. V oblasti inkluzivního vydávání tento právní předpis vybízí vydavatele k inkluzivitě a přístupnosti, a to nejen prostřednictvím vytváření publikací, které jsou přístupné již od samého počátku, ale také zajištěním jejich dohledatelnosti pro čtenáře se zdravotním postižením. Právní předpisy EAA jsou v souladu s postupy inkluzivního vydávání, které znovu potvrzují význam rovného přístupu k informacím a znalostem pro všechny.

EAA se vztahuje na elektronické knihy a specializovaný software, jakož i na čtečky elektronických knih, které budou spotřebitelům v členských státech Evropské unie poskytovány po 28. červnu 2025. Požadavky se vztahují také na služby elektronického obchodu. Elektronické knihy by měly být snadno dohledatelné díky informacím o jejich funkcích přístupnosti, které jsou poskytovány prostřednictvím metadat.

7. Přístupné čtení elektronických knih

Elektronická kniha může být nejdostupnějším formátem knihy, který čtenářům umožňuje rozhodnout se, jakým způsobem chtějí k obsahu přistupovat. Elektronické knihy lze v ideálním případě číst očima, ušima nebo prsty. Knihy v přístupném digitálním textovém formátu nabízejí flexibilitu přístupu ve formě zvětšeného textu, zvukového záznamu nebo Braillova písma. Ke čtení elektronických knih potřebujete zařízení a čtecí software.

Přístupný zážitek ze čtení vyžaduje jak přístupnou knihu, tak přístupný čtecí software na nějakém zařízení. Zařízeními mohou být počítače nebo mobilní zařízení, jako jsou tablety a smartphony, čtečky elektronických knih nebo pomůcky asistivní technologie, které zahrnují jak hardware, tak software používaný ke čtení souborů elektronických knih. Elektronické knihy lze také převést do formátů kompatibilních s levnými zařízeními, jako jsou přehrávače MP3 a mobilní telefony se základními funkcemi.

V této kapitole se zabýváme pouze elektronickými knihami. Podobné zásady platí i pro odborné časopisy a magazíny.

7.1 Formáty elektronických knih

Soubory elektronických knih se dodávají v různých formátech, jako jsou EPUB, PDF, dokumenty Word a HTML. Pro různé formáty elektronických knih existují požadavky na přístupnost (například PDF/UA pro soubory PDF nebo EPUB Accessibility 1.0/1.1 pro soubory EPUB).

Dodržování těchto požadavků na přístupnost obvykle znamená, že v elektronické knize je použito sémantické značkování, je zajištěna navigace a jsou k dispozici textové alternativy pro netextový obsah. Výhodou elektronických knih ke stažení je, že si čtenáři mohou vybrat, jaký čtecí software chtějí používat, a připojení k internetu je obvykle potřebné pouze během stahování.

Elektronickou knihu lze také používat a číst na online platformě prostřednictvím prohlížeče. Výhodou online čtení je, že je často velmi snadné začít číst. Nevýhodou je, že během celé doby čtení je obvykle nutné připojení k internetu.

Pokud jsou v elektronické knize použity nějaké metody správy digitálních práv (DRM), je třeba zajistit, aby DRM neblokovaly žádné funkce usnadňující přístup k elektronické knize ani použití podpůrných technologií.

7.2 Software pro čtení elektronických knih

Aby byl zajištěn zážitek z přístupného čtení, měl by software pro čtení elektronických knih podporovat všechny funkce usnadňující přístup k elektronickým knihám. To znamená například, že by měl umožňovat přístup k alternativnímu textu, k obrázkům, a poskytovat možnost orientace v elektronické knize na základě struktury nadpisů.

Čtecí software by měl také disponovat funkcemi, které uživatelům umožňují upravit vzhled elektronické knihy. Čtecí software by například měl nabízet výběr

typů a velikostí písma, stejně jako možnost volby barvy písma a pozadí. Samozřejmě by mělo být podporováno používání asistenčních technologií.

Čtecí software vhodný pro čtenáře s omezenou schopností číst tištěný text by měl rovněž umožňovat přidávání záložek a nabízet funkci předčítání založenou na technologii převodu textu na řeč (Text-To-Speech). Je-li k dispozici funkce předčítání, měla by být k dispozici možnost nastavení rychlosti předčítání, tónu hlasu a zvýraznění předčítaného textu.

Pokud se jedná o čtecí software založený na webovém prohlížeči, měl by splňovat nejnovější [Pokyny pro přístupnost webového obsahu \(Web Content Accessibility Guidelines, WCAG\)](#), což znamená například, že je podporováno ovládání pouze pomocí klávesnice.

Čtecí software by měl také obsahovat srozumitelnou uživatelskou příručku o funkcích přístupnosti softwaru. Pro osobu čtoucí elektronickou knihu může být někdy obtížné rozlišit, které funkce patří k elektronické knize a které k čtecímu softwaru, proto jsou zapotřebí kvalitní uživatelské příručky. Čtecí software by měl uživatelům také srozumitelným způsobem zobrazovat metadata o přístupnosti elektronických knih. Například pro některé čtenáře s omezenou schopností číst tištěný text je důležité vědět, zda elektronická kniha obsahuje čísla stránek tištěné knihy nebo zda obsahuje matematické rovnice.

Odpovědnost za to, že čtenář může mít zážitek z četby přístupného textu, náleží vydavateli/výrobci elektronické knihy a poskytovateli čtecího softwaru. Není to odpovědnost čtenáře. Vydavatel musí zajistit přístupnost elektronické knihy a jejího obsahu a poskytovatel softwaru musí zajistit přístupnost čtecího softwaru. Knihovník může hrát důležitou roli při zajišťování dostupnosti textu v přístupném formátu.

8. Asistivní technologie

Pomocná technologie umožňuje osobám s obtížemi při čtení tištěných textů přístup k informacím, které by pro ně jinak mohly být nedostupné. To se týká i základních každodenních činností, jako je přístup k internetu nebo e-mailu, čtení či psaní e-mailů nebo pracovní korespondence, čtení knih, časopisů nebo novin atd. K dispozici je široká škála pomocných technologií jak pro elektronické materiály, tak pro tradiční tištěné materiály, stejně jako mnoho užitečných aplikací pro mobilní zařízení a smartphony, které usnadňují čtení osobám s obtížemi při čtení tištěných textů.

V této publikaci není možné uvést úplný seznam přístupných technologických zařízení nebo aplikací, protože situace se neustále mění a v různých zemích a v různých obdobích mohou být k dispozici různé technologie. Berme také v úvahu, že někteří uživatelé budou mít vlastní asistenční technologie a budou mít různou úroveň znalostí různých aplikací.

Knihovny a organizace se mohou rozhodnout, že budou poskytovat zařízení nebo aplikace s asistenčními technologiemi přímo na místě. Tato zařízení však bude nutné aktualizovat a zajišťovat pro ně technickou podporu; zaměstnanci budou muset vědět, jak je používat, a dále školit uživatele a pomáhat jim. Mezi nejběžnější

zařízení a metody patří odečítače obrazovky, obnovitelné braillové řádky, zvětšovací programy a skenery.

8.1 Odečítače obrazovky pro počítače

Odečítače obrazovky jsou technologie, které nahlas předčítají text zobrazený na obrazovce počítače nebo jiného zařízení. Fungují také ve spojení s funkcí zvětšení obrazovky nebo s obnovitelným braillovým řádkem. Odečítače obrazovky jsou nastaveny tak, aby se spouštěly při startu počítače nebo zařízení a umožnily tak přihlášení. Využívají technologii převodu textu na řeč (Text-To-Speech, TTS) a rychlost, tón i výšku hlasu lze přizpůsobit potřebám uživatele.

Odečítače obrazovky jsou komplexní a jejich ovládání vyžaduje určité zaškolení, protože je nutné se v nich orientovat pomocí řady klávesových zkratk nebo gest. Mezi nejběžnější odečítače obrazovky patří Job Access with Speech (JAWS) pro Windows, placená verze nabízená společností Freedom Scientific, Non-Visual Desktop Access (NVDA) pro Windows, což je bezplatný odečítač obrazovky s otevřeným zdrojovým kódem, Narrator pro Windows od společnosti Microsoft, který je vestavěnou verzí, a VoiceOver pro Mac od společnosti Apple.

8.2 Odečítače obrazovky pro mobilní zařízení

Mobilní zařízení, jako jsou smartphony a tablety, zpřístupňují uživatelům na jednom místě a v pohodlném formátu mnoho nástrojů, jako jsou GPS, skenování, rozpoznávání barev, aplikace pro čtení, e-mail a další. VoiceOver je vestavěný odečítač obrazovky pro zařízení Apple s operačním systémem iOS; Talkback je odečítač obrazovky pro zařízení s operačním systémem Android. VoiceOver se ovládá pomocí gest a lze u něj přizpůsobit nastavení rychlosti řeči, výšku hlasu a další podrobnosti výstupu. Talkback využívá také gesta a některá nastavení lze přizpůsobit, např. výběr jazykových možností, jako je španělština nebo arabština.

8.3 Aktualizovatelný braillový řádek/displej

Aktualizovatelný řádek je elektronický zobrazovač Braillova písma. Zobrazuje text v Braillově písmu pomocí zařízení, které zvedá a spouští kolíčky, čímž vytváří braillové znaky. Aktualizovatelný braillový řádek má obvykle 20 až 40 znaků a je aktualizován tak, aby se zobrazoval vždy nový řádek textu. Zařízení se může připojit bezdrátově ke stažení elektronického souboru pro čtení v Braillově písmu, může se připojit k počítači nebo smartphonu, nebo může fungovat společně s čtečkou obrazovky. Obnovitelný braillový řádek může obsahovat mnoho knih najednou a existují i braillové řádky, které mohou sloužit také jako zařízení pro pořizování poznámek. Náklady na pořízení tohoto zařízení klesají a některé knihovny poskytující služby osobám s omezenou schopností čtení tištěného textu je nyní svým čtenářům zapůjčují. V některých zemích mohou uživatelé tato zařízení získat za dotovanou cenu nebo zdarma.

8.4 Zvětšovací programy a CCTV (Closed-Circuit Television; kamerová zvětšovací lupa)

Většina počítačového softwaru a smartphonů má zabudovanou funkci zvětšení obrazovky a uživatelé si ji mohou přizpůsobit podle svých potřeb. Zvětšení může být velmi užitečné, zejména pro uživatele se slabým zrakem. Čím větší však zvětšení je, tím méně textu se zobrazí na obrazovce počítače nebo telefonu, což může

znamenat častější posouvání obrazovky nebo větší riziko, že se v dokumentu či na webové stránce čtenář ztratí. Pokud někdo potřebuje zvětšení podstatnější, bylo by pro něj pravděpodobně vhodnější použít odečítač obrazovky.

Kromě možnosti zvětšení textu na obrazovkách počítačů nebo telefonů existují také ruční nebo stolní lupy, které mohou pomoci se zvětšením textu. Kamerová lupa je zvětšovací zařízení, které se skládá z obrazovky a kamery. Pod kameru lze umístit text – knihy, noviny, poštu, nebo dokonce ruční práce (např. pletení), a zvětšit je na obrazovce. Uživatel posouvá text/předmět, který chce zvětšit, pod kamerou tak, aby byla zvětšena část, kterou chce vidět, a mohl ji číst nebo prohlížet ve zvětšeném formátu. V závislosti na konkrétním typu kamerové lupy existují různé možnosti nastavení zaostření, barev, zvětšení, a dokonce i hlasového výstupu.

Existují ruční lupy s mnoha funkcemi a různými stupni zvětšení a mnoho smartphonů disponuje podobnou technologií, která využívá funkci fotoaparátu. Řada aplikací využívá fotoaparát a umožňuje nastavit zvětšení, barvy či kontrast a skenovat stránky knih, dokumentů atd.

8.5 Skenery, OCR (Optical Character Recognition; optické rozpoznávání znaků) a vývoj technologií pro osoby s omezenou schopností číst

Díky použití plochých skenerů připojených k počítačům s OCR softwarem lze zpřístupnit tištěné materiály osobám s omezenou schopností čtení. Uživatel naskenuje svůj dokument a OCR program jej přečte nahlas. Při skenování může docházet k chybám nebo k nesprávné interpretaci různých fontů, grafiky či textu s rozsáhlým formátováním, tyto chyby však lze opravit ručně. Chytré telefony disponují aplikacemi s funkcí OCR, které mohou pomocí fotoaparátu skenovat celé dokumenty, e-maily či jiný text. Nejznámější a nejrozšířenější volně dostupný software OCR je Tesseract, který funguje v mnoha jazycích (*také v češtině – pozn. ed.*).

Pokroky v oblasti vývoje umělé inteligence a programů pro převod textu na řeč jsou rovněž metodami, které uživatelům usnadňují přístup k tištěným materiálům. Zde se nabízí otázka přesnosti a podpory mezinárodních jazyků, ale je pravděpodobné, že se tyto technologie budou i nadále zlepšovat.

9. Jak vyhledávat přístupný obsah

Jak můžete vyhledat přístupné knihy a zjistit, zda je daná kniha pro vás vhodná? Může být požadovaná kniha k dispozici v přístupném formátu někde jinde na světě?

9.1 Co je účelem metadat?

Metadata označují informace o knize, jako je název, ISBN, autor, vydavatel a rok vydání a další. Tyto informace udávané vydavateli jsou nedílnou součástí knih a zaznamenávají se do katalogů knihoven a knihkupectví. Hlavním cílem používání metadat je umožnit čtenářům knihu vyhledat. Pokud čtenář hledá všechny

knihy od konkrétního autora, nebude schopen tyto informace najít, pokud metadata knih nejsou v katalogu správně zaznamenána.

Dalším důležitým využitím metadat je poskytování informací o vlastnostech knihy. Pro osoby s omezenou schopností číst tištěný text je důležité znát formát knihy. Přesná metadata o přístupnosti pomáhají vyhledávat přístupné tituly, usnadňují přeshraniční výměnu a pomáhají zabránit duplicitní produkci přístupných titulů.

Knihovnám působícím v zemi, která neratifikovala a neimplementovala Marrákešskou smlouvu, pomáhají při identifikaci držitele autorských práv k dané knize metadata ISBN nebo vydavatele. To je důležité pro získání souhlasu držitele autorských práv, je-li to nutné, k vytvoření titulu v přístupném formátu, stejně jako pro přeshraniční výměnu titulu. Kromě toho, pokud nelze přístupnou knihu snadno vyhledat kvůli nedostatku metadat, zvyšuje se pravděpodobnost, že jiná knihovna vyprodukuje přístupnou knihu, která je již k dispozici. Správné zaznamenávání metadat je tedy nesmírně důležité právě proto, aby se zabránilo duplicitě a ušetřily se prostředky vynaložené na převod knih do přístupných formátů.

9.2 Je tato kniha pro mě? (Informace o funkcích pro usnadnění přístupu)

Metadata nejen umožňují vyhledat knihu pomocí různých vyhledávacích parametrů, ale také pomáhají tím, že ve výsledcích vyhledávání poskytují užitečné informace o knize. Čtenář by například mohl hledat knihu dostupnou v Braillově písmu. Nebo by mohl hledat konkrétní titul a podrobnosti zobrazené ve výsledcích vyhledávání by obsahovaly informace o funkcích přístupnosti dostupných v dané knize. To vše by bylo možné pouze v případě, že by tyto podrobnosti byly zaznamenány při zadávání metadat do katalogu nebo přímo v knize samotné. Pole metadat související s funkcemi přístupnosti jsou součástí některých standardů pro metadata. Tyto prvky jsou definovány nejen za účelem zaznamenání funkcí přístupnosti, ale také za účelem upozornění na přítomnost rizik pro přístupnost, jako je například blikání, které může u osob trpících epilepsií vyvolat záchvaty.

Například osoba se zrakovým postižením by ráda věděla, zda je elektronická kniha kompatibilní s odečítačem obrazovky, tedy zda je text knihy přístupný pomocí asistenčních technologií a zda kniha obsahuje popisy obrázků. Pokud informace o funkcích usnadňujících přístup chybí, je tato osoba nucena si knihu vypůjčit a sama vyzkoušet, zda má k obsahu knihy přístup, či nikoli.

9.3 Pokud je to možné, dodržujte stávající standardy

Knihovny a oprávněné subjekty, jak jsou definovány v Marrákešské smlouvě, by měly vést přehledný katalog svých sbírek přístupných knih. Katalogy by měly používat podobnou terminologii a datové formáty, aby byly srozumitelné pro všechny a usnadňovaly meziknihovní a mezinárodní výměnu. Je zřejmé, že existuje řada standardů pro katalogizaci a metadata s různými požadavky na zaznamenávání metadat o přístupnosti. Volba standardu závisí na povaze knihovny, jejím účelu a zdrojích.

Pokud vaše organizace vydává knihy v přístupném formátu, může být její katalog zařazen do mezinárodních katalogů přístupných knih, jako je například ABC Global Book Service. Ten kombinuje tradiční bibliografická metadata, jako jsou autor a název, s podrobnými kategoriemi formátů, a poskytuje tak informace, které odpovídají potřebám koncových uživatelů se specifickými obtížemi při čtení tištěného textu. Příklad najdete v příloze A: Vyhledávání přístupného obsahu.

9.4 Metadata uložená v digitálních knihách

Metadata knihy nejsou uložena pouze v katalogu, ale také přímo v samotné knize. Vydavatel digitální knihy by měl metadata do knihy vložit.

Metadata v digitální knize se mohou uživatelům zobrazit pomocí čtecího softwaru nebo aplikace. V ideálním případě by se metadata v knihovním katalogu měla shodovat s metadaty v digitální knize. Existují však rozdíly v tom, jaký druh metadat lze do různých formátů zahrnout. Například formát EPUB může obsahovat více metadat o přístupnosti než formát PDF. Při pořizování digitálních knih mohou knihovníci zkontrolovat metadata uvnitř knihy, zejména pokud poskytovatel digitálních knih nenabízí komplexní informace o funkcích přístupnosti dané knihy. Katalogizační standardy nemusí obsahovat pole pro zobrazení všech metadat o přístupnosti, takže v některých případech poskytují nejvíce informací právě metadata v knize.

Příklad prvků metadat v souboru EPUB:

- Název, autor, ISBN, vydavatel, rok vydání, jazyk knihy a další údaje sloužící k identifikaci digitální knihy.

Tato data by mohla být využita čtecími platformami pro lepší vyhledatelnost.

- Informace o přístupnosti
 - Způsob přístupu k obsahu digitální knihy. Způsob přístupu k elektronické knize s textem je textový, zatímco způsob přístupu k audioknize je sluchový.
 - Funkce usnadňující přístup, jako je existence alternativních textů nebo podrobných popisů obrázků.
 - Rizika z hlediska přístupnosti, jako například skutečnost, že kniha neobsahuje žádné blikající prvky, které by mohly vyvolat epileptické záchvaty.

Některá pole metadat o přístupnosti jsou v EPUB povinná. Bez těchto povinných údajů by EPUB neprošel kontrolami validace přístupnosti EPUB.

9.5 Získávání kvalitních metadat o přístupnosti představuje výzvu

V některých částech světa jsou knihy v přístupném formátu vytvářeny skupinami dobrovolných přispěvatelů a organizací. Pro tyto dobrovolníky není vždy možné dodržovat přísné kvalifikační požadavky a kritéria pro zadávání metadat. Například se nemusí vždy podařit najít vyškoleného katalogizátora, který by se podílel na vytváření a správě knihoven s knihami v přístupném formátu

pro osoby s omezenou schopností číst tištěný text. V důsledku pak chybí informace o standardech metadat a katalogy nejsou řádně udržovány. Nedostatek katalogů s nezbytnými prvky metadat představuje největší překážku v tom, aby se knihovny sloužící osobám s omezenou schopností číst tištěný text mohly účastnit globálních programů výměny knih, jako je například Accessible Books Consortium Global Books Service (Konsorcium pro přístupné knihy, Globální knižní služba).

Knihy připravené v přístupných formátech těmito knihovnami nejsou vyhledatelné mimo okruh přímých členů. Z těchto přístupných publikací tak může těžit jen omezený počet lidí. Často existuje mnoho malých dobrovolnických organizací poskytujících služby osobám s potížemi při čtení tištěného textu. Jejich katalogy nejsou standardizované, a proto je nelze sjednotit, což vede k nedostatečnému vzájemnému sdílení jejich fondů. To má za následek neefektivní využití omezených zdrojů a potenciální zdvojení konverze tištěných materiálů do přístupných formátů.

Další velkou výzvou jsou metadata v místních jazycích. Pokud zaznamenáme název knihy v místním písmu, nezobrazí se tento název ve vyhledávání používajícím běžná mezinárodní písmena, jako je latinka. Pokud zaznamenáme stejný název pomocí latinky, stejný název se neobjeví ve vyhledávání založeném na místním písmu. Řešením tohoto problému je zaznamenat název knihy samostatně jak v latině, tak v místním písmu. To však není běžnou praxí, což velmi ztěžuje vyhledatelnost názvů v místních jazycích, a zařazení takových katalogových záznamů do globálních katalogů se stává významnou výzvou.

9.6 Soulad s WCAG (Web Content Accessibility Guidelines) v online katalogích OPAC

Vyhledatelnost knih nezávisí pouze na metadatach, ale také na použitelnosti uživatelského rozhraní katalogů v kombinaci s asistenčními technologiemi, které používají osoby s omezenou schopností číst tištěný text. Uživatelská rozhraní online katalogů s veřejným přístupem (OPAC) i off-line katalogů musí být v souladu s Pokyny pro přístupnost webového obsahu (WCAG). Soulad s WCAG zajišťuje použitelnost rozhraní katalogů s asistenčními technologiemi, jako je software pro čtení obrazovky. Osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu, se sluchovým postižením, s poruchami učení a s jinými zdravotními postiženími budou moci samy vyhledávat knihy, pokud budou rozhraní katalogů v souladu s WCAG.

Další informace o metadatach přístupnosti najdete v rámci činnosti sítě IFLA pro metadata přístupnosti ([Accessibility Metadata Network](#)).

10. Způsoby distribuce přístupného obsahu

10.1 Strategie přístupu

Jednou z klíčových strategií zajišťujících, aby uživatelé měli přístup k materiálům (např. knihám, časopisům, dokumentům), je způsob poskytování a distribuce těchto materiálů. Neexistuje jediný správný či nesprávný způsob ani nejlepší strategie, protože vždy existují faktory, např. financování, které ovlivní, jakou strategii si konkrétní organizace nebo země zvolí. Díky technologickému pokroku, kratším dodacím lhůtám a rozmanitosti formátů mají osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu k dispozici více materiálů než kdykoli dříve.

10.2 Formáty

10.2.1 Tištěné kopie (tradiční)

Distribuce tištěných kopií audioknih, knih ve formátu DAISY nebo v Braillově písmu v malých krabičkách, plastových obalech a taškách na knihy uživatelům prostřednictvím poštovních služeb je již mnoho let nejoblíbenější strategií. Je ekonomická, přináší však s sebou určité výzvy. Mezi ně patří zpoždění při doručování materiálů, poškození nebo ztráta materiálu ke čtení ještě před doručením určenému příjemci nebo situace, kdy materiál připravený k vrácení není poštovními doručovateli vyzvednut.

Navzdory těmto problémům je služba zasílání poštou stále oblíbená u některých čtenářů, kteří se v otázkách technologií necítí příliš jistí, nemají přístup k internetu, a také v organizacích s omezenými možnostmi a s problémy s financováním.

Některé specializované knihovny nabízejí texty s velkým písmem i materiály v přístupných formátech, jako je Braillovo písmo a zvukové nahrávky. Tištěné materiály s velkým písmem však mohou být k dispozici i ve veřejných knihovnách a osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu k nim mají přístup ve svých místních obcích. Dostupnost tištěných materiálů s velkým písmem k zapůjčení se v jednotlivých zemích liší.

10.2.2 Digitální formáty (stahování, streamování, smartphony, přehrávače DAISY, počítače)

V některých případech uživatelé počítačů s omezenou schopností číst tištěný text stále častěji upřednostňují získávání informací online nebo prostřednictvím mobilní aplikace pro audioknihy či elektronické knihy. Účinnost této možnosti závisí na tom, kde je třeba informace číst a zda může uživatel při používání počítače s textem manipulovat. Nejlepší variantou je, pokud čtenáři mohou obsah upravovat podle svých potřeb. Texty či dokumenty ve formě zvukových nahrávek či digitálního textu lze stáhnout a uložit do přenosných zařízení pro pořizování poznámek, na USB, zvětšit na obrazovce počítače, zobrazit na elektromechanickém zařízení, jako je aktualizovatelný braillovský řádek, nebo je přehrát prostřednictvím aplikace na smartphonu či tabletu. Další způsob, jak si uživatel může poslechnout zvukový soubor, aniž by jej musel stahovat nebo ukládat, představuje streamování.

10.2.3 Braillovo písmo

Čtenáři s omezenou schopností čtení tištěného textu mohou přistupovat k elektronickým souborům provedeným v Braillově písmu, stahovat je a ukládat. Odkaz na elektronický soubor lze snadno přidat na webovou stránku, aby k němu měli uživatelé přístup. Soubor v Braillově písmu by měl být během celého procesu nahrávání zpracováván jako binární soubor, aby byl zajištěn správný přenos do počítače uživatele. Díky zpřístupnění souboru v Braillově písmu online si čtenáři mohou dopřát četbu, aniž by museli pořizovat mnoho objemných tištěných knih v Braillově písmu. Elektronické soubory v tomto písmu také poskytují organizacím určitou úroveň ochrany dat, která zveřejňují online. Soubory v Braillově písmu si čtenáři mohou sami vytisknout na papír, pokud mají k tomu uzpůsobenou tiskárnu. Je třeba poznamenat, že lidé, kteří normálně vidí, jsou schopni číst Braillovo písmo pouze po předchozím zaškolení či s jistou dávkou úsilí.

10.3 Správa digitálních práv (DRM – Digital Rights Management)

DRM je využití technologie k řízení přístupu k materiálům chráněným autorskými právy. Umožňuje také držitelům autorských práv a tvůrcům obsahu řídit, co mohou uživatelé s jejich obsahem dělat, například na kolika zařízeních k němu mají přístup a zda jej mohou sdílet. DRM má stále větší význam pro ochranu obsahu před rostoucím online pirátstvím a nelegálním sdílením obsahu. U souborů s DRM bude vždy nutné používat specializované zařízení nebo přehrávač, který tento typ šifrování podporuje. Tento typ přizpůsobení může pro uživatele znamenat vyšší náklady.

Populárnější alternativou k DRM je vodoznak. Jedná se o proces šifrování souboru za účelem ochrany autorských práv, který však pro uživatele nepředstavuje žádné překážky.

10.4 Služby

10.4.1 Digitální asistenční služby

Někteří uživatelé knihovny potřebují pomoc s doručením knih nebo materiálů nebo s jejich poskytnutím ve formátech, které jsou pro ně snadno přístupné. Knihy a materiály je možné doručit e-mailem jako elektronické soubory v Braillově písmu, zvukové soubory nebo textové soubory. Soubory v prostém textu lze zasílat e-mailem přímo těm uživatelům, kteří o tuto funkci požádají; při posuzování množství textu, které lze uživatelům zaslat, je však nutné dbát na omezení autorských práv ve vaší zemi. Většina uživatelů dokáže přijímat a otevírat přílohy, ale stejně jako u běžných uživatelů počítačů je vhodné se nejprve ujistit, že jsou přílohy v pořádku. Při odesílání přílohy e-mailem kontaktujte příjemce předem a upozorněte ho, že mu bude příloha zaslána. Mnoho lidí má nastavené e-mailové programy tak, aby přílohy mazaly, a tím se vyhýbaly počítačovým virům. Často je nejjednodušším řešením vložení textu přímo do zprávy.

Pro osoby s omezenou schopností číst tištěný text jsou k dispozici některé služby umožňující stahování knih v přístupných formátech. Pro některé uživatele však může být používání asistenčních technologií v domácím prostředí novinkou.

Pracovníci knihovny mohou nabídnout pomoc a instrukce e-mailem nebo telefonicky, a poradit tak uživatelům, jak samostatně přistupovat k obsahu. Instrukce a podrobné návody lze také vytvořit a zveřejnit na webových stránkách knihovny nebo zaslat e-mailem

uživatelům. Tím se jim usnadní přístup k materiálům a bude jim poskytnuto vedení při používání běžných zařízení asistivních technologií.

10.4.2 Osobní asistenční služby v knihovně

Jak již bylo zmíněno, možnosti samoobsluhy v knihovnách mohou uživatelům přinášet větší samostatnost, mohou však představovat překážky v přístupnosti. Bezbariérové samoobslužné kiosky a vrácení materiálů umožní uživatelům knihovny samostatně spravovat jejich výpůjčky. Někteří uživatelé s obtížemi při čtení tištěného textu však potřebují od knihovníků pomoc při používání vybavení knihovny nebo při vyhledávání ve fondu, půjčování nebo vrácení materiálů, případně při používání počítačů či technologií v počítačové učebně nebo studovně. Personál by měl být proškolen v tom, jak používat jakoukoli asistenční technologii poskytovanou knihovnou, kterou uživatel může potřebovat, nebo jak někoho provést využíváním služeb knihovny.

10.4.3 Samoobslužná řešení

Dostupné katalogy a webové stránky umožňují osobám, které mají potíže se čtením tištěného textu, vyhledávat ve fondech knihovny, prozkoumávat je a přistupovat k nim samostatně, z domova nebo odkudkoli. To však vyžaduje, aby uživatel disponoval příslušnou technologií pro přístup do knihovny, jako je počítač, notebook, chytrý telefon a připojení k internetu, a případnou související asistenční technologií. Další výhodou je, že uživatelé mají přístup ke knihám a materiálům a mohou si je půjčovat nebo stahovat 24 hodin denně, 7 dní v týdnu. V některých venkovských oblastech nebo rozvojových zemích nemohou někteří uživatelé tyto služby využívat z následujících důvodů:

- vysoké náklady na datový přenos
- nedostupnost internetového připojení
- nedostatek kompatibilních zařízení

11. Inkluzivní a přístupná komunikace

Jako veřejné a otevřené prostory mohou knihovny vytvářet příjemné prostředí pro všechny členy své komunity. Dobrá komunikace je při vytváření tohoto inkluzivního a přístupného prostoru zásadní.

Informace o tom, že daná knihovna či instituce podporuje inkluzi a rovný přístup, zanechává u uživatelů silný první dojem. Efektivní komunikační základ a plán jsou důležité pro oslovení celé knihovní komunity, včetně osob s omezenou schopností číst tištěný text. Stejně jako u všech knihovních služeb jsou přístupnost a inkluze klíčovými prvky komunikačního plánu. Zajistěte, aby jazyk a grafika, které ve svých komunikačních kanálech používáte, byly přívětivé, inkluzivní a reprezentativní pro rozmanité komunity a uživatele.

Komunikace probíhá všude: v samotné knihovně, v jiných veřejných budovách, prostřednictvím novin, rozhlasu a televize, sociálních médií, na programech či akcích a prostřednictvím zájmových skupin nebo sdružení zainteresovaných stran. Je třeba zohlednit jak externí, tak interní komunikaci knihovny: branding a marketingové materiály knihovny, vstup do budovy, recepci nebo informační pult, značení, regály, webové stránky, přítomnost na sociálních médiích,

katalog a další přístupové body. Fyzické i digitální prostory nabízejí příležitosti k efektivní a inkluzivní komunikaci s vaší komunitou.

Každý člověk přistupuje k informacím odlišně, takže i každá zpráva může být interpretována nebo vnímána odlišně. Osoby s omezenou schopností číst tištěný text mají odlišné požadavky na čtení a přístup k informacím prezentovaným osobně i v digitálním prostředí. Porozumění potřebám všech uživatelů a jejich zohlednění je základem pro výběr vybavení, technologií, budování fondu a pro vypracování komunikačního plánu pro knihovnu či organizaci.

Znalost pravidel a pokynů týkajících se přístupnosti fyzických prostor a přístupné komunikace ve vaší zemi pomáhá vytvořit základ pro postupy vašeho komunikačního plánu. Může být užitečné najít u vás v obci zdroje v dalších organizacích, které by vám mohly poskytnout podporu a zpětnou vazbu. Zapojení samotných uživatelů s obtížemi při čtení tištěných textů do plánování a realizace komunikačních strategií vede k efektivnějším výsledkům.

11.1 Nic o nás bez nás

„Nic o nás bez nás“ a „Nic bez nás – zapojte nás“ jsou důležitá hesla používaná skupinami a organizacemi osob se zdravotním postižením po celém světě. Rozhodnutí týkající se této komunity by neměla být přijímána bez jejího zapojení.

Vždy se představte a komunikujte se čtenáři s omezenou schopností číst nebo s kýmkoli s postižením stejně, jako byste komunikovali s jakýmkoli jiným čtenářem či návštěvníkem. Pokud jde o jazyk týkající se postižení, často se upřednostňuje formulace „osoba s“, například „osoby se zrakovým postižením“ namísto „zrakově postižené osoby“. Někdo dává přednost formulaci „nevidomá osoba“. Nejlepší je však zeptat se vždy dané osoby, jakou formulaci preferuje. Ovšem ve většině případů není skutečnou otázkou to, jaké má daná osoba postižení, ale jaké úpravy potřebuje.

Pokud se v přihlášce do knihovny nebo v jiném formuláři potřebujete někoho zeptat, zda má zdravotní postižení, uveďte jednoduchou otázku typu „ano“ nebo „ne“; ve většině případů by nemělo být nutné se dané osoby ptát, jaké má zdravotní postižení. Zaměřte se na úpravy a služby. Pokud jsou k poskytnutí lepších a inkluzivnějších knihovních služeb zapotřebí další informace, doporučuje se dotaz, zda daná osoba potřebuje nějaké úpravy nebo asistenční technologie, případně konkrétní typy či formáty publikací nebo způsoby přístupu, namísto dotazování se na konkrétní typ jejího zdravotního postižení.

Osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu nemusí být schopny akceptovat tradiční komunikační prostředky a média vytvořená knihovnou. Tato skupina uživatelů je ale velmi různorodá a existuje široká a jedinečná škála individuálních potřeb a preferencí v oblasti čtení a přístupu k informacím. Lidé se zrakovým postižením mohou být schopni využívat materiály s velkým písmem a snadno čitelným fontem, osoby s dyslexií mohou upřednostňovat totéž

v kombinaci s grafickými prvky. Nevidomí lidé nevyužijí tištěné materiály, ale mohou potřebovat informace v Braillově písmu nebo v digitálním formátu. Osoby s tělesným postižením, které nemohou držet tištěnou knihu nebo snadno používat tištěné materiály, si možná nebudou moci vzít leták k akci a upřednostní digitální komunikaci nebo plakáty v knihovně. Používání různých formátů, zpřístupňování materiálů v bezbariérových verzích a inkluzivní přístup v komunikaci zajistí, že oslovíte širší publikum. Vaše snaha může směřovat i k tomu, že lidem nabídnete prostor, kde mohou hovořit o svých individuálních potřebách. Poskytnutím příležitostí k samostatnosti dáte svým čtenářům možnost „číst si to po svém“.

Pokud máte poradní skupiny nebo plánovací výbory pro akce či aktivity, zapojte do nich i osoby s obtížemi při čtení tištěných materiálů, tím zajistíte další aspekty přístupnosti. Pravidelné zapojování členů komunity může pomoci v tom, že inkluzivní postupy budou standardní součástí služeb a plánování. Přátelé nebo příbuzní čtenářů knihovny s obtížemi při čtení tištěných materiálů mohou být také dobrými zástupci, zdroji informací a prostředníky při rozšiřování vašich komunikačních a osvětových plánů. Zaměstnanci škol, veřejných institucí, pečovatelských zařízení, kulturních institucí a dalších organizací mohou být jak zdrojem informací o inkluzivních službách, tak těmi, kdo pomohou šířit povědomí o knihovních službách a programech. Povědomí o rozmanitosti potřeb uživatelů a o dostupných zdrojích v komunitě pomáhá uspokojovat potřeby čtenářů a rozvíjet inkluzivní komunikaci.

Zvyšování povědomí o přístupných materiálech určených ke čtení a o potřebách osob s omezenou schopností čtení musí být důležitým cílem knihoven a knihovních služeb. Knihovny vytvářejí komunitu a poskytují přístup k informacím a materiálům ke čtení; mohou tak činit přístupným a inkluzivním způsobem nebo navázat spolupráci s dalšími organizacemi, které s nimi mohou spolupracovat na poskytování těchto přístupných materiálů. Spolupráce s místními či regionálními spotřebitelskými organizacemi nevidomých, sdruženími osob s dyslexií nebo s dalšími organizacemi v obcích, například s domovy pro seniory či jinými organizacemi, může knihovnu propojit jak s potenciálními uživateli, tak s partnery.

Spolupráce s jinými knihovnami ve vaší zemi nebo regionu je rovněž přínosná pro zvyšování povědomí o přístupnosti a identifikaci zdrojů, které lze využít. Národní nebo regionální knihovnické asociace mohou být zdrojem pro navazování kontaktů a hledání partnerů v otázkách souvisejících s přístupností a inkluzivními knihovními službami. Může existovat akademický program v oboru knihovnictví a informační vědy, v jehož rámci mohou knihovníci prosazovat začlenění služeb pro osoby, které mají potíže se čtením, a tématu přístupnosti do učebních plánů. Většina zemí má národní knihovnu, která slouží osobám s omezenou schopností číst. Tyto knihovní služby mohou nabídnout podporu a být pro knihovny vynikajícím zdrojem informací i partnerem. Mohou poskytovat praktickou pomoc, přístupné knihy, informace o tom, jak zajistit přístupnost čtenářských služeb, a stát se vynikajícími partnery.

11.2 Písemná komunikace

Tato část se zaměřuje především na písemnou komunikaci. Začněte tím, že si zapíšete klíčové body nebo si uspořádáte hlavní myšlenky, které chcete ve svém sdělení předat publiku. Aby byla tato komunikace co nejvíce přístupná, začněte tím, že se zamyslíte nad principy univerzálního designu: ten je spravedlivý, přístupný,

jednoduchý, intuitivní a vnímatelný. Cílem vašeho plánu písemné komunikace a materiálů je efektivně poskytnout uživateli potřebné informace, bez ohledu na podmínky nebo smyslové schopnosti uživatele.

Schopnost přečíst text často úzce souvisí s typem písma, velikostí písma, kontrastem a délkou vět. Pro uživatele jsou nejpřístupnější bezpatková písma, větší velikosti písma, výrazný kontrast a kratší, snadno čitelné věty. Stejně jako ve všech aspektech knihovních služeb je důležitý i zvolený jazyk. Je důležité být inkluzivní a zohledňovat rovnost, rozmanitost, inkluzi, přístupnost a pocit sounáležitosti a vyhýbat se jakýmkoli negativním stereotypům či charakterizacím.

Jednoduchý a přímý jazyk má větší šanci být srozumitelný širšímu publiku. Krátké věty s jednoduchými, běžnými slovy a obrázky či grafikou mohou pomoci zprostředkovat sdělení. Pokud se používají obrázky, musí mít název a popis a v digitálním prostředí musí mít alternativní text. Pokud se používají diagramy nebo tabulky, měly by být doplněny vysvětlením.

Jedním z přístupů k prezentaci komunikačních materiálů v přístupném formátu je princip dvou smyslů. Ten se týká prezentace informací pro dva vzájemně se doplňující smysly: (1) pro zrak A sluch nebo (2) pro zrak A hmat. Poskytování písemných sdělení, jako jsou letáky, plakáty, záložky do knih nebo jiné materiály, v přístupných formátech může zajistit, že se vaše informace dostanou k uživatelům a uspokojí jejich potřeby. Ve fázi přípravy máte vždy možnost požádat uživatele s omezenou schopností číst tištěný text o zpětnou vazbu ohledně přístupnosti materiálu. Tato inkluzivní praxe může pomoci budovat důvěru ve vaší knihovní komunitě a zlepšit vaši komunikaci i knihovní materiály.

11.2.1 Zajištění přístupnosti vašich dokumentů a prezentací

Zajištění přístupnosti vašich dokumentů nebo prezentací již není obtížný úkol. Použití následujících tipů pro přístupnost vám pomůže zajistit přístupnost vašich publikací.

1. Uspořádejte informace v logickém pořadí.
2. Zajistěte jasnou orientaci a strukturu; označte důležité prvky publikace: název, stránky, nadpisy atd. To zlepšuje čtenářský zážitek.
3. Popište obrázky, grafy nebo jiná média, zejména pro čtenáře se zrakovým postižením nebo osoby s kognitivním postižením. Popis obrázku by měl být stručný, objektivní a výstižný. Podrobné informace o tom, jak nejlépe vytvářet popisy obrázků, najdete v [pokynech pro popis obrázků od Diagram Centre](#).
4. Při vkládání tabulek se ujistěte, že nejsou vloženy jako obrázek. Seřadte tabulky v logickém pořadí. Abyste usnadnili proces čtení uživatelům odečítačů obrazovky, ujistěte se, že v tabulkách nejsou žádné prázdné buňky ani řádky, a přidejte popis tabulky.
5. Uveďte popisy hypertextových odkazů. Vyhněte se dlouhým URL adresám, které nemají žádný význam; pomůže to i uživatelům odečítačů obrazovky.

6. Oddělte formátování od obsahu: k zdůraznění určitých částí textu nepoužívejte pouze barvu, podtržení nebo tučné písmo, protože to čtenář se zrakovým postižením nevnímá. Zajistěte, aby bylo zdůraznění srozumitelné již při pouhém čtení textu.
7. K ověření přístupnosti dokumentu či publikace použijte nástroj pro kontrolu přístupnosti, například funkci kontroly přístupnosti v aplikacích Microsoft Word a PowerPoint.
8. Používejte metadata přístupnosti: po implementaci doporučených tipů pro přístupnost je důležité zprostředkovat veškerou práci na přístupnosti, která byla do publikace vložena, také prostřednictvím metadat titulu. To pomáhá knihovnám i uživatelům pochopit, zda tento titul splňuje jejich potřeby a je kompatibilní s jejich čtecím nástrojem a asistenční technologií.
9. U prezentací v PowerPointu využijte šablony prezentací poskytované aplikací Microsoft PowerPoint, protože jsou přístupné pomocí čteček obrazovky a dalších zařízení s asistenčními technologiemi.
10. Vysoký kontrast je důležitý pro osoby se slabým zrakem. Při vytváření prezentací v aplikaci PowerPoint nebo dokumentů nezapomeňte používat barevná schémata s vysokým kontrastem. To lze zkontrolovat pomocí nástroje pro kontrolu přístupnosti.
11. Je vhodné poskytnout digitální kopii prezentace předem, aby posluchači mohli sledovat prezentaci pomocí svých vlastních nástrojů s nastavením přístupnosti podle svých potřeb.
12. Každá prezentace by měla mít úvodní snímek s názvem, který usnadní orientaci čtečkám obrazovky.
13. Omezte množství textu na snímcích.
14. Podrobnější pokyny k vytváření přístupných dokumentů a publikací najdete na následujících odkazech: [Vytváření přístupných digitálních produktů \(Section508.gov\)](https://www.section508.gov/)

11.3 Online komunikace: webové stránky, sociální média, podcasty, videa

Webové stránky knihovny nebo organizace představují důležitý, veřejně přístupný a primární přístupový bod ke službám, a zároveň slouží jako komunikační a marketingový nástroj. Pokyny pro přístupnost webového obsahu (WCAG) konsorcia World Wide Web Consortium (W3C) představují mezinárodní standard pro implementaci přístupných online médií a digitálních aplikací. V mnoha zemích se jedná o standard zakotvený v národní legislativě. Analýza provedená v rámci Světového dne povědomí o přístupnosti (Global Accessibility Awareness Day, GAAD) nicméně zjistila, že v roce 2020 mělo 98,1 % webových stránek stále alespoň jednu chybu v přístupnosti. To znamená, že miliony lidí nemají plný přístup k obsahu dostupnému online. Vytvoření plánu přístupné digitální komunikace a zajištění plně přístupných webových stránek pomáhá nejen osobám, které mají potíže při čtení tištěného textu, ale také zvyšuje použitelnost webových stránek pro všechny.

Pokud se soustředíte na své hlavní sdělení, je snazší vytvořit rámec a strukturu pro váš obsah. Velké množství nadbytečných informací ztěžuje soustředění na hlavní sdělení. Použití jasného a jednoduchého jazyka s běžnými frázemi a s kratšími větami namísto dlouhých činí text srozumitelnějším.

Koncept ve smyslu „jedno sdělení v jedné větě“ může být při revizi obsahu velmi užitečný. Omezením odborných termínů, přílišného množství neobvyklých slov a dlouhých složených vět umožníte lidem pochopit sdělení tak, jak jste jej zamýšleli. Zkratky by se měly používat pouze v případech, že byly předem vysvětleny.

Obrázky, grafika a videa jsou běžnou součástí webových stránek a sociálních médií. Při navrhování webových stránek a práci se sociálními médii se při rozhodování o použití fotografií a grafiky řiďte jasnou představou, že obrázek podporuje prezentované informace. Jinými slovy, je obrázek nezbytný k tomu, aby pomohl sdělit poselství? Při výběru fotografií je pečlivě posuďte z hlediska jejich výstižnosti a toho, jakým způsobem zobrazují obsah. Například úhel, ze kterého je fotografie pořízena, prostředí a osvětlení mohou mít různý vliv na to, jak je fotografie interpretována. Je také vždy důležité zohlednit kontext toho, jak jsou na obrázcích zobrazovány osoby se zdravotním postižením, a zajistit, aby prezentace byla inkluzivní a uctívá.

Přístupnost vašich webových stránek a sociálních médií vyžaduje zohlednění přístupnosti i u multimédií. Videa musí mít titulky, obrázky či grafika musí mít popisy s alternativním textem, (někdy označovaným jako „Alt Text“). Další možností u videí je zahrnout tlumočení do znakového jazyka. Plánování a rozpočtování funkcí pro přístupnost může z této činnosti učinit běžnou součást vaší online přítomnosti. Tyto funkce pro přístupnost pomohou zajistit, aby vaše webové stránky, sociální média nebo jiné online informace byly dostupné pro všechny.

Při používání sociálních sítí nebo nástrojů pro online schůzky je běžné používat GIFy nebo emoji k vyjádření názoru, pocitů nebo k charakterizaci emocí v daném okamžiku. Pro nevidomé nebo zrakově postižené osoby nejsou tyto typy grafiky či ikon vždy přístupné. Tyto informace mohou být rušivé, obtížně čitelné nebo z nich může být těžké vyvodit význam.

Jejich umírněné používání spolu s konkrétními klíčovými slovy a popisy činí komunikaci zábavnější a inkluzivnější pro všechny. Použijte například emoji s tleskajícíma rukama po vyjádření gratulace nebo jiný symbol po jiném druhu pozitivního sdělení; nadměrné používání emoji může být rušivé.

Při uvádění kontaktních údajů knihovny, organizace nebo klíčových zaměstnanců uveďte co nejvíce způsobů, jak je kontaktovat. Uveďte telefonní číslo, e-mailovou adresu, chat, webové stránky a fyzickou adresu. Na webových stránkách nebo v tištěných materiálech by mělo být jasně uvedeno, že kontaktovat knihovnu nebo požádat o informace lze několika způsoby. Pokud jsou na webových stránkách uvedeni zaměstnanci, může být také užitečné přidat jejich fotografii. Webové stránky knihovny mohou také obsahovat online veřejný katalog (OPAC), který může, ale nemusí být plně přístupný. Otázku přístupnosti samotného katalogu bude často nutné řešit s dodavatelem. Obsah katalogu, pokud jde o nabídku informací o přístupných knihách a materiálech, je často nedostatečný. Práce na poli metadat týkajících se přístupnosti je prvním krokem k inkluzivním informacím v katalogu a byla podrobněji probrána v kapitole 9.

11.4 Osobní komunikace

Každý člověk je důležitý. Pouhý první pohled na někoho ale nestačí, abychom poznali, co potřebuje, ať už má nějaké zdravotní postižení, či nikoli. Informační nebo výpůjční pult může být pro návštěvníky knihovny prvním kontaktním místem a pro některé z nich může představovat nejdůležitější místo, kde mohou získat pomoc. Snadno dostupné informační pulty mohou návštěvníky vybízet k navázání kontaktu, kladení otázek a vyhledání potřebných informací. Online chatová poradna, sociální sítě a automaty na výpůjčky a vracení knih jsou dnes zcela běžné a mnoha uživatelům vyhovují. Rozšíření nabídky možností, jak mohou návštěvníci komunikovat s personálem, řešit své požadavky na informace a získávat přístup k materiálům, je nejinkluzivnějším řešením, jak uspokojit nejrůznější uživatelské potřeby. Přívětivý a přátelský prostor, který vychází vstříc uživatelům tam, kde se právě nacházejí, včetně uspokojování potřeb osob s omezenou schopností čtení, bude přínosem pro celou knihovní komunitu.

Individuální komunikace je obzvláště důležitým aspektem poskytování přístupných knihovních služeb.

Vytvoření otevřené a přívětivé atmosféry v knihovně, vyhrazení času na smysluplnou interakci a aktivní naslouchání jsou klíčovými kroky pro začlenění osob s omezenou schopností čtení do knihovních služeb. Ochota věnovat trochu času navíc (přičemž zůstanou zachována vaše časová omezení i směrnice vaší organizace) může pomoci vytvořit pozitivní vztahy. To je ústředním prvkem inkluzivních knihovních služeb.

Aktivní oslovení a přivítání návštěvníka již při jeho první návštěvě nebo při vstupu do prostor instituce může pozitivně zahájit interakci a zajistit, že návštěvník bude mít příležitost položit jakékoli otázky. Vždy se představte a při rozhovoru uveďte své jméno; pokud je to možné, oslovujte návštěvníky knihovny jménem. Je také důležité zajistit soukromí a vytvořit pro návštěvníky knihovny bezpečný prostor, ať už s nimi vedete rozhovor nebo jim poskytujete pomoc. Pokud informační pult neposkytuje dostatečné soukromí, je dobré mít v knihovně k dispozici tiché, soukromé prostory. Soukromé, pohodlné a dobře osvětlené prostory mohou v knihovně sloužit k mnoha účelům.

Vytváření důvěryhodné a respektující atmosféry v knihovně a empatie při jednání se všemi návštěvníky zajišťuje, že se celá knihovní komunita cítí vítána. Buďte otevření vůči rozmanitosti a potřebám osob se zdravotním postižením, stejně jako vůči ostatním uživatelům knihovny. Pokud je návštěvník s omezenou schopností čtení tištěného textu doprovázen jinou osobou, zaměřte svou pozornost na návštěvníka, nikoli na osobu, která mu pomáhá. Osoba se zdravotním postižením, která je návštěvníkem, by měla zůstat středem vaší pozornosti, zatímco doprovázející osoba zůstává v pozadí. Řiďte se signály od samotného návštěvníka, abyste zjistili, jak nejlépe poskytovat informace a komunikovat s ním. Možná bude nutné zapsat některé informace tučným, velkým písmem. Jindy budete muset mluvit zřetelně a používat mimiku a gesta. Vždy se ale návštěvníka zeptejte, jaký typ pomoci nebo úpravy mu bude nejlépe vyhovovat.

Někteří návštěvníci s omezenou schopností čtení tištěného textu možná nebudou potřebovat žádnou pomoc, zatímco jiným bude nutné poskytnout podporu na různých úrovních. Otevřenost, dostupnost a ochota komunikovat a podporovat uživatele s minimální pomocí, pokud si to přejí, nebo s maximální, pokud je to nutné, významně přispívají k poskytování inkluzivních knihovních služeb. Mluvte s kolegy, obraťte se na knihovnu ve vaší zemi, která poskytuje služby osobám s omezenou schopností číst tištěný text,

a vycházejte ze svých vlastních zkušeností, abyste posílili komunikaci a knihovní podporu pro všechny čtenáře.

11.5 Navazování kontaktů

V mnoha případech si lidé, kteří mají zájem o čtení a přístup ke knihám, vyhledávají služby místní veřejné knihovny sami. Navazování kontaktů s osobami, které mají potíže při čtení tištěného textu, a jejich oslovování může vyžadovat určité dodatečné úsilí. Inkluzivní a přístupné knihovní služby, které jsou v komunitě snadněji dostupné, jsou relativně nové, takže si je lidé možná neuvědomují. Některé tradiční metody propagace, jako jsou letáky nebo brožury, případně články v tištěných novinách, nemusí být pro některé osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu přístupné. Navíc pro někoho, kdo zvažuje návštěvu knihovny, může být obtížná např. doprava. Dobré je zvážit širší škálu reklamy a propagace v přístupných formátech a prostřednictvím různých mediálních kanálů, stejně jako virtuální programy a možnosti přístupu pro osoby, které mají potíže s dopravou do knihovny.

Jednoduchým začátkem pro upoutání pozornosti lidí přímo v knihovně jsou plakáty, letáky a akce představující inkluzivní knihovní služby. Chcete-li oslovit lidi mimo knihovnu, propagujte služby v sociálních médiích, na webových stránkách a pokud možno i prostřednictvím rozhlasových a televizních spotů.

Zaměstnanci knihovny i dalších institucí mohou provádět osvětovou činnost v obci, aby oslovili nové čtenáře. Místní služby, jako např. doprava, čtenářské kluby a kroužky, spotřebitelská nebo zájmová sdružení, dobrovolnické agentury či domovy pro seniory a pečovatelská zařízení, jsou často dobrými kontakty pro osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu. Školy, organizace pro osoby se specifickými postiženími, komunitní akce a knihovny ve vaší zemi poskytující služby osobám s omezenou schopností čtení tištěného textu jsou rovněž dobrými kontakty pro oslovení dalších potenciálních uživatelů.

Plán, jak navázat kontakt s osobami s omezenou schopností číst a s komunitami, které mohou těžit z inkluzivních knihovních služeb, představuje dobrý základ. Důležitou součástí tohoto plánu je informování o aspektech knihovních služeb, které jsou přístupné, inkluzivní a zpřístupňují knihovnu a její materiály komunitě osob s omezenou schopností čtení. Zdůrazněte přístupné služby, materiály a akce, které jsou inkluzivní pro všechny uživatele, nebo dokonce specificky přizpůsobené osobám s potížemi při čtení, jako jsou dostupné podpůrné technologie. S tím, jak se plán oslovování rozšiřuje a je realizován, bude se rozšiřovat i síť kontaktů, která propaguje danou službu a šíří informace o knihovně.

11.6 Přístupná a inkluzivní komunikace – shrnutí

- Buďte vstřícní k různorodým potřebám a různým způsobům čtení.
- Poskytujte informace a posilujte knihovní služby prostřednictvím spolupráce a budování sítí.
- Uplatňujte princip dvou smyslů.
- Pořádejte pravidelná školení o tématech souvisejících s přístupnými knihovními službami.

- Dbejte na to, aby informace měly intuitivní strukturu nadpisů.
- Formulujte klíčové informace srozumitelně.
- Zjednodušte rozvržení textu, zdůrazněte hlavní informace.
- Dodržujte pravidla pro kontrast podle WCAG, tj. zajistěte mj. dostatečný kontrast mezi textem a pozadím. Používejte pouze jednu barvu pozadí.
- Používejte zarovnání vlevo.
- Používejte nadpisy zarovnané vlevo.
- Používejte bezpatkové písmo, protože se lépe čte.
- Používejte velikost písma 14 (nebo dokonce 16), která je optimální pro většinu lidí.
- Pro zkratky používejte velká písmena.
- Vyhněte se kurzívě, protože může být obtížně čitelná.
- Označujte odkazy jasně.
- Při vytváření formulářů dbejte na to, aby pole byla označena a požadované informace byly jasné a stručné a aby byly formuláře přístupné pro asistenční technologie.
- Používejte co nejméně nebo vůbec žádná vyskakovací okna a omezte animace.
- Pište jasné a srozumitelné pokyny.
- Označujte ikony.
- Používejte popisky k obrázkům a GIFům: ať jsou jasné a jednoduché, a to buď jako alternativní text, nebo jako popisný text přímo v obrázku.
- Ve svých videích používejte titulky, popisky a zvukový popis. Měly by být snadno čitelné a srozumitelné a měly by mít správnou rychlost.

12. Aktivity v knihovně

Při plánování aktivit ve vaší knihovně se zaměřte na to, aby každá akce byla přístupná pro všechny. Přístupnost akce, workshopu, programu nebo podcastu musí hrát při jejich tvorbě klíčovou roli. Existují základní úrovně přístupnosti, kterých lze dosáhnout v jakémkoli typu knihovny a s jakýmkoli rozpočtem. Nemusí to nutně znamenat větší přípravu a náklady. Realizace může spočívat v jednoduchých krocích, například v tom, že požádáte přednášejícího, aby vše popsal jasně a názorně, nebo že materiály zpřístupníte v přístupných formátech, či že na výstavě vystavíte více hmatových prvků. Další možností je využití přístupné platformy pro vaši online akci; její fungování otestujte s uživateli ještě před konáním akce.

Cílem je, aby uživatelé s omezenou schopností číst tištěný text byli, stejně jako jakákoli jiná skupina uživatelů, zapojeni do všech akcí v místní knihovně a byli plně informováni o všem, s čím jsou obeznámeni i ostatní uživatelé knihovny. Pravidelná komunikace s uživateli je jedním z nejdůležitějších faktorů při plánování akcí. Znalost potřeb vašich uživatelů a toho, jaké informace a znalosti by je mohly zajímat, pomůže vytvořit programy, které budou poutavější, podnětnější a zábavnější. Další důležitou součástí komunikace je oslovování potenciálních uživatelů ve vaší

obci. Pozvěte lidi k návštěvě místní knihovny bez jakýchkoli očekávání nebo nátlaku, abyste zajistili inkluzivní a vstřícný přístup k oslovování nových uživatelů.

Mnoho veřejných a komunitních knihoven má početnou a stále rostoucí skupinu starších uživatelů, kteří velmi často mají potíže se čtením běžného tištěného textu. Knihovny chtějí i nadále zapojovat tuto skupinu uživatelů do svých aktivit. Mnohé knihovny nabízejí doručovací služby přímo do domácností a navazují spolupráci s místními pečovatelskými centry. Některé programy mohou být vytvořeny s cílem seznámit starší uživatele s knihami v přístupných formátech, aby si mohli i nadále užívat literaturu a přístup k informacím. Při plánování aktivit mají knihovny brát ohled na starší uživatele a zajistit způsoby, jak je zapojit.

Může se jednat o nejrůznější programy v různých formátech. Některé programy lze pořádat v reálném čase a prostoru, jiné lze organizovat online, předem nahrát, umístit na YouTube nebo distribuovat uživatelům v různých přístupných formátech.

Aktivity lze rozdělit podle typu a tématu; zde je několik příkladů:

- Interaktivní workshopy – účastníci (uživatelé, knihovníci, asistenti) se mohou naučit, jak se orientovat v katalogu knihovny, jak používat digitální knihovnu, jak používat přehrávače zvuku a další druhy asistenčních technologií; workshopy pro knihovníky, kteří chtějí do svých knihoven začlenit uživatele s omezenou schopností číst tištěný text, krátké workshopy o přístupných nástrojích pro čtení, přístupných formátech a dalších inkluzivních aktivitách.
- Prezentace – připravte prezentace, které popisují a vysvětlují, jak fungují přístupné služby, a sdílejte je s učiteli, rodinnými příslušníky, odborníky na čtení, poskytovateli péče a dalšími odborníky. Informujte zainteresované strany a potenciální uživatele o audioknihách a přístupných elektronických knihách.
- Kulturní a vzdělávací akce (včetně akcí zaměřených na zábavu a interakci) – večery s autory, přednášky na různá témata od sociologie přes astronomii až po duševní a tělesné zdraví, výstavy, koncerty, kvízy, soutěže v psaní povídek, večery s předčitateli audioknih atd.
- Knižní kluby – čtenáři diskutují o titulech v přístupných formátech, které jsou součástí knihovního fondu; knižní kluby se mohou konat v reálném prostoru a čase, prostřednictvím platform jako Zoom nebo jako skupina na Facebooku; knižní kluby lze organizovat ve spolupráci s domovy pro seniory a pečovatelskými centry.
- Hry – pokud máte herní prostor nebo jej plánujete, pořídte nebo připravte přístupné verze již existujících oblíbených her (karetní hry, hrací karty v Braillově písmu, deskové hry, vzdělávací hry, zvukové hry pro osoby se zrakovým postižením). Dbejte na to, aby popisy byly srozumitelné, součásti fyzických her byly hmatatelné, měly výrazný kontrast a celkově byly přístupnější a stylově jednodušší (přístup „méně je více“). Zapojte seniory do vytváření tematických kufříků s konkrétními předměty, které evokují osobní příběhy z místního okolí.
- Oslavy místních a mezinárodních významných dat – oslava Světové noci knih (World Book Night, v českém prostředí např. *Noc literatury – pozn.ed.*), Měsíce knihy; zapojení do malých i velkých národních kampaní, které propagují čtení, psaní a způsoby, jak se propojit s komunitou;

vytvářejte programy či oslavy vztahující se k událostem, které možná nejsou široce známé, ale jsou důležité právě pro vaši knihovnu, čtenáře nebo obec.

- Podcasty – knihovny mohou nabízet velmi zajímavé podcasty na různá témata; epizody mohou být výsledkem spolupráce uživatelů, knihovního personálu a dalších přispěvatelů; rozhovory s národními autory, jejichž tituly jsou součástí fondu, jsou pro uživatele knihovny vždy zajímavým obsahem. Podcasty mohou být také užitečným zdrojem přístupných informací a dobrým nástrojem pro oslovení uživatelů, kteří do knihovny osobně nechodí. Podcasty by měly obsahovat písemné popisy.
- Filmy a vizuální média – pokud pořádáte akce, jejichž součástí je promítání, zajistěte, aby byl k dispozici zvukový popis neverbálních a vizuálních informací důležitých pro porozumění a prožití obsahu. Popisné přepisy jsou rovněž nezbytné pro zpřístupnění video a audio obsahu lidem, kteří jsou zároveň neslyšící i nevidomí.
- Společenské akce – pořádajte společenské akce, kde mohou všechny skupiny uživatelů otevřeně hovořit o svých zájmech, výzvách a způsobech, jak se s nimi vypořádat. Pořádajte akce na témata, jako je přístupné čtení, s ukázkami vybavení a asistenčních technologií. Pozvěte zainteresované strany, aby pomohly s plánováním akcí, zúčastnily se jich a aktivně se do nich zapojily.
- Nápadité a poutavé programy – existuje mnoho inovativních programů, které mohou být pro uživatele zajímavé na mnoha úrovních. Buďte kreativní a zřídte přístupnou „únikovou místnost“, ať už virtuální, nebo prezenční. Můžete ve své knihovně také vymezit bezpečný prostor a nabídnout koncept tzv. „Živé knihovny“ (Human Library/Book – namísto čtení vedete osobní rozhovor s přítomnými lidmi) či „Knihovny předsudků“ (Prejudice Library – alternativní označení Živé knihovny, rozhovor vedete s člověkem, jehož se týkají určité stereotypy). Existuje nekonečné množství aktivit, které můžete do svých programů zařadit a připravit jejich přístupné varianty.
- Uživatelé a potenciální účastníci mohou být informováni přímo o nadcházejících akcích nebo prostřednictvím webových stránek, skupin na Facebooku, e-mailových seznamů, elektronických časopisů, zpravodajů, reklam v rozhlasových stanicích a dalších komunikačních kanálů. Experimentujte a zjistěte, co ve vaší obci funguje nejlépe. Záznamy z minulých akcí lze zpřístupnit ve všech mediálních formátech, které knihovna využívá, a zveřejnit je online.
- Můžete uspořádat živou osobní akci pro místní publikum, jejíž záznam bude k dispozici po skončení akce, nebo hybridní akci kombinující osobní a virtuální online účast. Veškerý zaznamenaný zvukový či obrazový materiál lze umístit na kanály YouTube, internetové stránky nebo jej například rozeslat uživatelům jako součást elektronického zpravodaje.
- Výstavy a akce v knihovně jsou skvělým způsobem, jak sblížit návštěvníky a členy komunity. Kdykoli je to možné, zajistěte multisenzorické nebo hmatové prvky, poskytněte letáky s velkým písmem a v Braillově písmu, zajistěte zvukový popis obrázků nebo jiného vizuálního obsahu. Pokud od účastníků vyžadujete potvrzení účasti na akcích, zajistěte, aby měli možnost požádat o přizpůsobení vlastním možnostem.

12.1 Postupy plánování bezbariérových akcí

- Zapojte uživatele s omezenou schopností čtení do plánování a do knihovních výborů.
- Dejte uživatelům a potenciálním uživatelům možnost navrhnout témata akcí a podílet se na plánování.
- Zajistěte, aby materiály o akci a související s akcí (programy, letáky, popisy, knihy) byly k dispozici v přístupné digitální, Braillově nebo tištěné podobě.
- Při prezentacích se nespolehejte pouze na obrázky nebo gesta; během prezentací popisujte obsah obrázků.
- Požádejte přednášejícího, řečníka nebo hosta o podrobné vysvětlení obsahu, aby byla akce inkluzivní; během akce by měla být komunikace s publikem přímá, jasná a otevřená.
- Zajistěte, aby čtenářské soutěže, knižní kluby, čtenářské skupiny a specializované tematické kvízy byly přístupné fyzicky a/nebo online a prostřednictvím knihovních aplikací či virtuálních platforem.
- Před akcí otestujte nastavení a přístupnost online akcí se svými uživateli.
- Pozvěte zainteresované strany na setkání do vaší knihovny.

Zajistěte, aby se program knihovny nezaměřoval pouze na plánování volnočasových akcí, ale také na oslovování uživatelů, pozvání osob s omezenou schopností čtení do knihovny a pomoc při hledání nástrojů a informací, které potřebují. Pro některé osoby, jež mají potíže se čtením, je obtížné najít informace o knihovně, vyhledat materiály v přístupných formátech a zapojit se. Využijte akce a programy k budování komunity s vašimi uživateli.

Začlenění osob s omezenou schopností čtení do všech aktivit knihovny je důležitou součástí knihovního programu a lze jej realizovat pomocí jednoduchého plánování a kroků, které zajistí přístupné a inkluzivní akce.

13. Nástroje a podpora pro zaměstnance a vedení knihovny

Doufáme, že po přečtení těchto pokynů budete přesvědčeni, že služby pro osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu jsou důležitou součástí inkluzivní knihovny. Jako zaměstnanec knihovny můžete rozhodovat o tom, zda bude návštěvník moci číst, nebo ne, zda se setká s vřelým přijetím, nebo s obrovskou překážkou, zda bude mít přístup ke všemu, nebo prakticky k ničemu.

Výhody pro všechny

- Veřejné knihovny mohou i nadále poskytovat služby uživatelům, kteří postupně přestávají knihovnu využívat, například kvůli problémům se zrakem.
- Lidé s omezenou schopností číst tištěný text se tak nedostávají do izolace, ale mohou i nadále využívat základní služby, které jsou k dispozici všem.
- Děti a mladí lidé s omezenou schopností číst zůstávají ve svém známém prostředí a pravidelně navštěvují knihovnu se školou nebo rodinou.

Povědomí, otevřenost a angažovanost jsou klíčovými pojmy při poskytování inkluzivních knihovních služeb. Samotné dobré úmysly nestačí. Získávání informací a poznatků o různých cílových skupinách a budování vztahů přispěje ke zlepšení knihovních služeb. Například osoba s dyslexií může mít jiné potřeby než osoba se zrakovým postižením.

K chybám nevyhnutelně dochází, ale lze se z nich poučit. Pokud jste ochotni poučit se ze svých zkušeností a interakcí a sdílet znalosti s lidmi s omezenou schopností čtení, s odborníky i s kolegy, stane se celá knihovna brzy otevřenější a inkluzivnější a bude místem, kde se všichni rádi zdržují.

Vždy je užitečné zapojit členy cílových skupin do vašich služeb a aktivit. Zapojte komunitu do diskusí o tom, co chcete dělat a jakým způsobem, a věci s nimi vyzkoušejte. Mějte na paměti filosofii „Nic o nás bez nás“. Zkušenosti ukazují, že jednou z nejdůležitějších věcí je sdílení informací a znalostí. Pracovník výpůjčního pultu, správce webových stránek, programový manažer, školní knihovník, ředitel knihovny – ti všichni by si měli uvědomovat, že inkluzivní knihovnické služby jsou pro každodenní práci knihovny zásadní. Dokonce i odpovědný tvůrce politiky, rada nebo financující agentura v obci či městě musí být přesvědčeni o důležitosti inkluzivních knihovních služeb.

- Inkluzivní uvažování je důležité, protože zabraňuje stigmatizaci cílových skupin a povzbuzuje je k objevování celé škály knihovních služeb.
- Povědomí o přístupnosti je důležité pro všechny náležitosti knihovny (obsah, regály, aktivity, přístup, prostory, webové stránky a katalog).

- Péče o zákazníky/návštěvníky je stěžejní pro přiměřené úpravy a podporu.
- Vše začíná u dobře vyškolených zaměstnanců, kteří skutečně věří, že každý člověk má právo číst a těšit se z knih.

Mnohé knihovny mají zaměstnance odpovědného za služby pro děti nebo pracovníka, jehož úkolem je oslovovat různé skupiny obyvatel. Tito zaměstnanci vědí, jaké potřeby dané cílové skupiny mají a jaký je třeba volit přístup k jejich oslovení. Je však důležité, aby všichni zaměstnanci knihovny či organizace měli odpovídající znalosti, jak uživatele knihovny podporovat a komunikovat s nimi. O uplatňování inkluzivních knihovnických služeb má usilovat celý systém.

Vzdělávejte zaměstnance, kteří se mohou specializovat na obsluhu uživatelů s obtížemi při čtení a stát se jejich primárním kontaktem. Jelikož však tito klíčoví zaměstnanci nebudou např. pracovat každý den a nemusí být vždy k dispozici, je třeba v této oblasti proškolit – alespoň částečně – i ostatní zaměstnance. Zajistěte, aby všichni zaměstnanci knihovny mohli poskytovat základní poradenství a v případě potřeby mohli uživatele nasměrovat ke specializovanějším kolegům. Uživatelé knihovny chápou, že ne každý se může specializovat na všechno, ale základní dovednosti jsou předpokládány vždy.

13.1 Sdílení znalostí a informací

Sdílení znalostí je důležité nejen mezi zaměstnanci v rámci jedné knihovny, ale také mezi kolegy z různých knihoven a mezi knihovníky a dalšími odborníky. Knihovní služby budou mít obrovský prospěch ze spolupráce a vytváření modelů partnerství s příslušnými uživatelskými organizacemi a zainteresovanými stranami.

Vytvářejte prezentace, které popisují a vysvětlují, jak fungují bezbariérové služby, a sdílejte je s učiteli, rodinnými příslušníky, odborníky na čtení, poskytovateli péče a dalšími odborníky. Poskytujte informace o audioknihách a dalších zdrojích. Např. audioknihy mohou být pro danou cílovou skupinu neznámé. Pokud k nim ale získá přístup, dostane se jí zároveň pozitivního zážitku z četby.

Knihovny poskytující služby osobám s omezenou schopností číst tištěný text a organizace zastupující konkrétní skupiny osob se zdravotním postižením jsou důležitými prameny získávání znalostí, zdrojů a zdokonalování dovedností. Oslovte je, abyste navázali kontakty a vytvořili širší komunitu kolegů a zdrojů.

Na mezinárodní úrovni poskytuje IFLA vynikající síť odborných znalostí. Na výroční konferenci a specializovaných doprovodných konferencích se setkávají odborníci z celého světa a vyměňují si cenné informace a osvědčené postupy. Sekce Knihovny pro osoby s omezenou schopností číst tištěný text (Libraries Serving Persons with Print Disabilities, LPD) a Sekce pro spravedlivé a přístupné knihovní služby (Equitable and Accessible Library Services, EALS) se na svých zasedáních pravidelně zaměřují na knihovní služby pro osoby se speciálními potřebami.

Sekce IFLA Knihovny pro osoby s omezenou schopností číst tištěný text může nabídnout webináře a online školení pro veřejné a školní knihovny či jiné knihovnické organizace. Tato školení se mohou zaměřit na konkrétní, praktický obsah, aby byly informace, tipy a triky okamžitě použitelné a uplatnitelné.

Konsorcium pro přístupné knihy (Accessible Books Consortium, ABC) realizuje projekty v rozvojových a nejméně rozvinutých zemích, které poskytují [budování kapacit](#) školení a technickou pomoc:

- nevládním organizacím poskytujícím služby lidem s omezenou schopností čtení;
- ministerstvům školství;
- komerčním vydavatelům.

Krátké workshopy lze například využít k získání a udržení přehledu o nových poznatcích a metodách v oblasti přístupnosti a inkluzivních postupů. Sdílení zkušeností a osvědčených postupů je nejlepším způsobem, jak objevit skvělé nápady a praktická řešení. Tyto aktivity mohou organizovat knihovnické asociace nebo samotné knihovny. Cenné poznatky může nabídnout také každý zaměstnanec, který má sám potíže se čtením.

„Vítejte v naší knihovně!“

Přijít do knihovny může být pro osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu výzvou. Zajistěte, aby se tyto uživatelé cítili vítáni a pohodlně, a zacházejte s nimi s respektem a empatií. Je důležité, aby návštěva knihovny byla pro každého pozitivním zážitkem.

Zde je několik tipů:

- Vnímejte, zda má osoba s omezenou schopností čtení tištěného textu zájem hovořit o svých obtížích při čtení, a řiďte se jejím vedením.
- Zdůrazněte využití jiných materiálů než tradičních tištěných knih, např. filmů, komerčních audioknih, zvukových knih, knih ve formátu DAISY, elektronických knih, hudby, her, akcí, materiálů se zjednodušeným textem a dalších pomůcek pro čtení.
- Informujte uživatele o dalších možnostech, jako jsou digitální zdroje.
- Nabídněte osobní prohlídku a proveďte je k regálům a příslušným sekcím.
- Představte jim příslušné sekce webových stránek knihovny.
- Informujte uživatele o relevantních online službách a ukažte jim, jak je používat.

Jako knihovník poskytující služby osobám s omezenou schopností číst tištěný text mějte na paměti:

- Co vyhovuje jedné osobě, nemusí být užitečné pro jinou.
- Všímejte si silných stránek uživatele a nesoustřeďte se na jeho omezení.
- Buďte pozitivní a přijímejte řešení navrhovaná uživateli.
- Klíčový je přístup k četbě a radost z ní, stejně jako plné využívání knihovny, nikoli nápravná opatření pro konkrétní zdravotní stavy. Role personálu knihovny se liší od role učitelů speciálního vzdělávání, pedagogů, ergoterapeutů, sociálních pracovníků a poskytovatelů péče.

13.2 Strategické plánování

Při plánování nezapomeňte zapojit zaměstnance, kteří pracují s osobami s dyslexií a jinými potížemi se čtením nebo řídí služby pro tyto osoby. Je důležité, aby se zaměstnanci s touto odborností účastnili celého procesu strategického plánování knihovny. V ideálním případě zapojte také zmíněné uživatele. Tím zajistíte, že jejich podpora bude integrována do cílů a dlouhodobých plánů knihovny.

Ad hoc opatření mohou mít určitý krátkodobý dopad, ale promyšlený plán přinese mnohem lepší dlouhodobé výsledky. Je nezbytný integrovaný přístup, který pokryje celou knihovní službu a bude plánován na několik let. Věnujte čas postupnému vývoji a stanovte si dosažitelné krátkodobé, střednědobé i dlouhodobé cíle. Zásadní je zajistit dostatečné zdroje na materiály, personál, marketingové kampaně a další potřeby, které uspokojí požadavky čtenářů s omezenou schopností číst tištěný text. Zajistěte, aby bylo možné měřit, sledovat a vyhodnocovat úsilí v oblasti přístupnosti a inkluze, a to i pomocí průzkumů a zpětné vazby od uživatelů.

14. Další kroky

Cílem všeho, o čem je zde pojednáno, je inspirovat knihovníky a ostatní personál knihoven k vytváření inkluzivních služeb a přívětivého prostředí pro uživatele s omezenou schopností čtení tištěného textu.

Na těchto stránkách jste se mohli dozvědět více o konkrétních typech obtíží při čtení, různých výzvách, kterým čelí uživatelé s omezenou schopností čtení tištěného textu, a také o preferovaných způsobech čtení. Doufáme, že jsme vám poskytli podněty pro změny a úpravy, které lze zavést v knihovnách nebo institucích na jakékoli úrovni, aby osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu mohly snadno nacházet informace, orientovat se v knihovně, objevovat formáty a služby, které vyhovují jejich čtenářským potřebám, a účastnit se různých programů.

Knihovníci jsou každodenními zastánci práv na čtení. Naším cílem je, aby to bylo v praxi proveditelné inkluzivním způsobem – pro všechny čtenáře. Využijte, co můžete, a realizujte to. I malé úsilí může znamenat obrovský rozdíl.

15. Slovníček pojmů

Afázie

Afázie je porucha komunikace. Ovlivňuje řeč i schopnost člověka rozumět mluvenému nebo psanému jazyku a psát. Obvykle se objevuje náhle v důsledku cévní mozkové příhody nebo poranění hlavy.

Alternativní text

Alternativní text je popis obrázku, který zprostředkovává veškeré informace, které obrázek poskytuje. Je určen všem osobám, které z jakéhokoli důvodu nemohou vidět vizuální obsah, například osobám se zrakovým postižením.

Braillovo písmo

Hmatový systém písma, ve kterém jsou jednotlivé znaky znázorněny pomocí vyvýšených teček, jež lze vnímat hmatem prstů. Lze jej číst buď jako reliéfní tisk na papíře, nebo pomocí aktualizovatelných braillových displejů.

Braillový řádek/displej

Aktualizovatelný braillový řádek je hmatové elektronické zařízení, které umožňuje přístup k informacím zobrazeným na obrazovce počítače, smartphonu nebo tabletu v Braillově písmu. Aktualizovatelný braillový řádek zobrazuje Braillovo písmo zvedáním a spouštěním kombinace mechanických kolíků/bodů v jednotlivých mřížkách (mřížkou se rozumí tzv. šestibod zobrazující 1 znak). Může zobrazit 20 až 80 znaků Braillova písma. Osoby se zrakovým postižením mohou pohybovat prsty po aktualizovatelných řádcích a číst tak hmatem to, co se zobrazuje na obrazovce. Výhodou braillových displejů oproti syntetické řeči je to, že uživatelům umožňují kontrolovat pravopis, formátování a mezery, a navíc jsou tiché.

Čtečka elektronických knih

Čtečka elektronických knih (také známá jako čtečka e-knih, zařízení pro e-knihy) je zařízení určené ke čtení elektronických publikací a dokumentů. Je podobná tabletu, ale čtečky elektronických knih jsou navrženy tak, aby zlepšily zážitek ze čtení optimalizací přenosnosti, čitelnosti a výdrže baterie.

Dyslexie

Dyslexie je porucha, která se vyznačuje především závažnými obtížemi při osvojování dovedností čtení, pravopisu a psaní. Dyslexie má neurobiologický původ, byly identifikovány genetické faktory a může ji ovlivňovat také prostředí. Rozšířenou teorií je, že dyslexii způsobují obtíže ve fonologickém zpracování: člověk má problémy s verbální pamětí, schopností rychlého pojmenovávání a hláskováním.

Neexistuje žádná souvislost mezi výskytem dyslexie a úrovní inteligence dané osoby, individuálním úsilím nebo jejím socioekonomickým postavením.

(European Dyslexia Association, [What is Dyslexia](#), International Dyslexia Association, [Definition of Dyslexia](#))

EPUB (Electronic Publication)

EPUB je digitální formát pro publikace a dokumenty. EPUB s přizpůsobivým zobrazením je flexibilní, přehledný a přístupný formát. Nabízí řeč synchronizovanou s textem (mediální překryvy), video, interaktivitu a matematické vzorce. Upozorňujeme, že EPUB s pevným zobrazením neumožňuje přizpůsobení a úpravu obsahu podle velikosti displeje.

Formát Braille Ready Format (BRF)

BRF je jednoduchý textový soubor, který obsahuje formátovaný text kódovaný na základě braillových standardů. Někdy se mu také říká formátované Braillovo písmo. Jde o „textový formát, který umožňuje ukládat a načítat kombinace braillových teček, stejně jako prostý textový soubor umožňuje ukládat a načítat kombinace tištěných písmen a čísel.“

Formát DAISY

Zkratka DAISY znamená Digital Accessible Information System (digitální systém přístupných informací). Formát DAISY poskytuje flexibilní zážitek ze čtení pro nevidomé nebo osoby s omezenou schopností číst tištěný text. Čtenáři se mohou v knize ve formátu DAISY snadno orientovat, díky čemuž se jejich zážitek ze čtení co nejvíce přibližuje zážitku vidoucího člověka při čtení tištěné knihy.

Hlasová syntéza/Převod textu na řeč (Text-to-Speech, TTS)

Systém, který převádí text do mluveného slova pomocí syntetických hlasů podobajících se hlasu lidskému. Je k dispozici v mnoha jazycích.

Kognitivní postižení

Kognitivní postižení označuje široké spektrum postižení, která způsobují, že má člověk omezení nebo potíže při provádění jednoho nebo více typů duševních procesů.

Mezi kognitivní postižení patří mentální postižení, poškození mozku, poruchy učení, poruchy autistického spektra, cévní mozková příhoda, Alzheimerova choroba a další formy demence.

Konsorcium pro přístupné knihy (Accessible Books Consortium, ABC)

Konsorcium pro přístupné knihy je partnerská spolupráce veřejného a soukromého sektoru, vedená Světovou organizací duševního vlastnictví (WIPO). Členy jsou organizace zastupující osoby s omezenou schopností čtení tištěného textu, jako je Světová unie nevidomých (WBU); knihovny pro nevidomé; standardizační orgány a organizace zastupující autory a vydavatele; organizace kolektivní správy. Cílem ABC je zvýšit po celém světě počet knih v přístupných formátech – jako je Braillovo písmo, zvukové nahrávky, elektronické texty a texty s velkým písmem – a zpřístupnit je lidem, kteří jsou nevidomí, slabozrací nebo mají jiné potíže se čtením tištěného textu.

Lupa

Lupa je zařízení, které slouží k zvětšení objektů, textu atd. Existuje mnoho zvětšovacích nástrojů, ať už hardwarových, nebo softwarových, které se používají ke zvětšování na počítačích, telefonech, tabletech atd. Lupy se používají jako podpůrný nástroj pro osoby s poruchami zraku.

Multisenzorický

Tento termín označuje využití více než jednoho z následujících smyslů při získávání informací: sluch, hmat, zrak, chuť a čich. Multisenzorické pomůcky mohou být užitečné pro osoby s poruchami učení, jako je dyslexie.

Neurodivergence

Neurodivergence je nemedicínský pojem. Neurodivergentní je člověk, jehož mozek zpracovává informace, funguje nebo se chová odlišně od toho, co je definováno jako „typické“. Někteří neurodivergentní lidé se potýkají s obtížemi v prostředí, které pro ně není přizpůsobeno, a proto potřebují podporu. Neurodivergence není považována za nemoc, kterou je třeba léčit, ale spíše za odlišnost ve zpracování a vnímání informací, která v nepřístupném prostředí může vést k nezpůsobilosti.

Nevidomý

Člověk, který nevidí – v důsledku úrazu, nemoci nebo genetického onemocnění.

Omezená schopnost číst tištěný text (Print Disability)

Mezi postižení, která brání člověku ve čtení standardního tištěného textu, patří zrakové postižení, dyslexie, tělesné postižení nebo jakékoli jiné zrakové, percepční či tělesné postižení.

Piktogram

Piktogram je tabulka nebo graf, který zobrazuje řadu obrázků nebo ikon vizualizujících určité informace. Je známý také jako piktograf, ikona či obrázkové písmo.

Pokyny pro přístupnost webového obsahu (Web Content Accessibility Guidelines, WCAG)

Pokyny pro přístupnost webového obsahu vyvinuté a spravované mezinárodním konsorciem W3C představují mezinárodní standard, který zajišťuje přístupnost webového obsahu pro osoby se zdravotním postižením. Nejnovější verze [WCAG 3](#) je pracovním návrhem (prosinec 2024).

Pomocná technologie

Jakékoli zařízení, software nebo systém, který osoba se zdravotním postižením využívá k provádění úkolů, které by pro ni jinak byly obtížné nebo nemožné.

Pomůcky pro čtení

Pomůcky pro čtení jsou nástroje nebo zařízení, která usnadňují čtení osobám s postižením, ovlivňujícím jejich úchop, sílu rukou nebo zrak. Mezi tyto pomůcky patří například stojánky, které drží knihy ve svislé poloze, nebo lupy.

Porucha autistického spektra (PAS)

Porucha autistického spektra je vývojová porucha. Podle Diagnostického a statistického manuálu duševních poruch (DSM-5) mají osoby s PAS potíže s komunikací, repetitivní chování a omezené zájmy, a dále příznaky, které mohou ovlivňovat jejich fungování v různých oblastech života. Autismus se projevuje u každého člověka jinak a má velkou škálu podob i intenzity (jde o tzv. „spektrum“).

Princip dvou smyslů

Směrnice pro přístupnost, která zajišťuje, že informace nejsou předávány pouze prostřednictvím jednoho smyslového kanálu – například pouze sluchem, nebo zrakem. Místo toho by měly být prezentovány alespoň dvěma různými způsoby, aby byly přístupné lidem se smyslovým postižením. Například video by mělo obsahovat jak titulky (pro neslyšící nebo nedoslýchavé), tak zvukový popis (pro nevidomé nebo zrakově postižené).

Roztroušená skleróza (RS)

RS je onemocnění mozku a míchy (centrálního nervového systému), které může vést k invaliditě. Příznaky a projevy RS se u jednotlivých osob liší. V některých případech může onemocnění znemožnit samostatnou chůzi. RS nelze vyléčit, existují však léčebné postupy, které pomáhají zmírňovat příznaky a urychlovat zotavení po záchvatech.

Vodoznak

Technologie, která do digitálního obsahu vkládá viditelný nebo neviditelný identifikátor. Tato vložená značka obsahuje identifikační údaje a informace o vlastnictví a slouží k ochraně před

neoprávněným použitím materiálu chráněného autorskými právy. Vodoznaky by neměly zakrývat důležitý obsah ani narušovat fungování asistenčních technologií, jako jsou odečítače obrazovky.

Zrakové postižení

Takové omezení zraku, jež člověku způsobuje problémy, které nelze vyřešit běžnými prostředky, jako jsou brýle.

16. Zdroje

Accessible Book Consortium (ABC),
<https://www.accessiblebooksconsortium.org/en/>

Konsorcium DAISY,
<https://daisy.org/>

Sekce IFLA pro knihovny poskytující služby osobám s omezenou schopností číst tištěný text (Libraries Serving Persons with Print Disabilities Section, LPD), <https://www.ifla.org/units/lpd/>

Sekce IFLA pro spravedlivé a přístupné knihovní služby (Equitable and Accessible Library Services Section, EALS),
<https://www.ifla.org/units/eals/>

Marrákešská smlouva, Světová organizace duševního vlastnictví (World Intellectual Property Organization, WIPO),
<https://www.wipo.int/en/web/marrakesh-treaty/index>

V češtině na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:22018A0221\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:22018A0221(01))

Světová unie nevidomých (World Blind Union, WBU),
<https://wbu.ngo/>

17. Bibliografie

THE DIAGRAM CENTER. *Image Description Guidelines* [online]. 2019. Dostupné z: <http://diagramcenter.org/table-of-contents-2.html>

IFLA. *Getting started: Implementing the Marrakesh Treaty for persons with print disabilities – A practical guide for librarians* [online]. 2018. Dostupné z: <https://repository.ifla.org/handle/20.500.14598/443>

IFLA. *IFLA Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia – Revised and extended* [online]. 2014. Dostupné z: <https://repository.ifla.org/items/0f73b751-18d0-44bc-9445-e3e378dddc6a> V češtině <https://ipk.nkp.cz/docs/IFLA/dyslexie>

IFLA. *IFLA Guidelines for making libraries accessible for people with disabilities* [online]. 2024. Dostupné z: <https://repository.ifla.org/handle/20.500.14598/3719>

IFLA-UNESCO. *The IFLA-UNESCO Public Library Manifesto 2022* [online]. 2022. Dostupné z: <https://repository.ifla.org/items/0f73b751-18d0-44bc-9445-e3e378dddc6a> V češtině <https://repository.ifla.org/rest/api/core/bitstreams/96bf9868-ed53-49df-9a59-7b680f90def2/content>

INCLUSIVE PUBLISHING. *Resources* [online]. 2025. Dostupné z: <https://inclusivepublishing.org/inclusive-publishing-hub-resources/>

INCLUSIVE PUBLISHING. *Reading Systems Accessibility Support Roundup* [online]. 2025. Dostupné z: <https://inclusivepublishing.org/rs-accessibility/>

KAVANAGH, Rosemary a Beatrice CHRISTENSEN SKÖLD. *Libraries for the Blind in the Information Age – Guidelines for Development* [online]. 2005. IFLA Professional reports, No. 86. Dostupné z: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/86.pdf>

LARSSON, Karin. *Aiming for Universal Design* [online]. 2023. Příspěvek prezentovaný na: 88th IFLA World Library and Information Congress (WLIC), Rotterdam, Nizozemsko, 21.–25. srpna 2023. Dostupné z: <https://repository.ifla.org/handle/20.500.14598/2670>

NORTH CAROLINA STATE UNIVERSITY. *The Principles of Universal Design* [online]. Raleigh: The Center for Universal Design, 1997. Dostupné z: <https://design.ncsu.edu/research/center-for-universal-design/>

SECTION508.GOV. *Create Accessible Digital Products* [online]. U.S. General Services Administration (GSA), 2025. Dostupné z: <https://www.section508.gov/create/>

UNITED NATIONS. *Universal Declaration of Human Rights* [online]. [b.r.]. Dostupné z: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

UNITED NATIONS. *United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities* [online]. [b.r.]. Dostupné z: <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-articles>

WORLD HEALTH ORGANIZATION a THE WORLD BANK. *World report on disability* [online]. 2011. Dostupné z: <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability>

WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION. *Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled* [online]. 2013. Dostupné z: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/301016> V češtině dostupné z <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:22018A0221%2801%29>

WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION. *The Marrakesh Treaty – Helping to end the global book famine* [online]. 2016. Dostupné z: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_marrakesh_overview.pdf

WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION. *Summary of the Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled (MVT)* [online]. 2013. Dostupné z: https://www.wipo.int/treaties/en/ip/marrakesh/summary_marrakesh.html

WORLD WIDE WEB CONSORTIUM (W3C). *EPUB Accessibility 1.1* [online]. 2024. Dostupné z: <https://www.w3.org/TR/epub-a11y-11/>

WORLD WIDE WEB CONSORTIUM (W3C). *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1* [online]. 2025. Dostupné z: <https://www.w3.org/TR/WCAG21/> V češtině <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/cs>

České zdroje

Knihovní brána pro zrakově postižené - <https://www.teiresias.muni.cz/dalet/>

Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana - <https://www.ktn.cz/cs>

Sekce Bezbariérové knihovny SKIP ČR - <https://www.skipcr.cz/odborne-organy/sekce/bezbarierove-knihovny>

CERNIŇÁKOVÁ, Eva. *Přístupné webové stránky: příručka pro knihovny* [online]. Praha: Národní knihovna ČR – Knihovnický institut, září 2020 – (aktualizováno průběžně). Dostupné z: <https://priirucky.ipk.nkp.cz/pristupnost/start>

ČESKO. Zákon č. 99/2019 Sb. o přístupnosti internetových stránek a mobilních aplikací a o změně zákona č. 365/2000 Sb., o informačních systémech veřejné správy a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. 9. 4. 2019. In: *Zákony pro lidi* [online]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2019-99>

ČESKO. Zákon č. 424/2023 Sb. o požadavcích na přístupnost některých výrobků a služeb. 29. 12. 2023. In: *Zákony pro lidi* [online]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2023-424>

EVROPSKÝ PARLAMENT A RADA (EU). Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/2102 ze dne 26. října 2016 o přístupnosti webových stránek a mobilních aplikací subjektů veřejného sektoru. In: *Úřední věstník Evropské unie*. 2016, L 327, s. 1–15. Dostupné také z EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=CELEX%3A02016L2102-20161202>

EVROPSKÝ PARLAMENT A RADA (EU). Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/882 ze dne 17. dubna 2019 o požadavcích na přístupnost u výrobků a služeb. In: *Úřední věstník Evropské unie*. 2019, L 151, s. 70–115. Dostupné také z EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0882>

INCLUSION EUROPE. *Informace pro všechny: Evropská pravidla pro tvorbu snadno srozumitelných informací*. Brusel: Inclusion Europe, 2009. Dostupné z: https://www.inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2017/06/CZ_Information_for_all.pdf

SVAZ KNIHOVNÍKŮ A INFORMAČNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. Sekce služeb osobám se specifickými potřebami. *Rovný přístup – Standard Handicap Friendly: metodická příručka pro práci knihoven s uživateli s postižením*. Revidované znění ke dni 27. 5. 2019. Praha: Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut, 2019. Dostupné z: <https://ipk.nkp.cz/docs/aktualizovana-verze-publikace-rovny-pristup.-standard-handicap-friendly-2019>

Příloha A: Vyhledávání přístupného obsahu

Toto je stručný popis důležitých prvků metadat, které jsou nezbytné pro integraci vašeho fondu do katalogu ABC:

1. **Název:** Název knihy.
2. **Autor:** Autor nebo uvedený tvůrce knihy. Autorem je osoba nebo subjekt odpovědný za obsah. Jména autorů by měla být uvedena ve formátu: [příjmení, jméno]. Pokud je uvedeno více autorů, oddělte jejich jména středníkem. Upozorňujeme, že autorem může být název společnosti, organizace, klubu, spolku nebo vládního úřadu. Mezi autory patří také redaktoři, sestavovatelé, překladatelé a případně názvy zasedání.
3. **Jazyk:** Jazyk obsahu přístupné reprodukce. Služba ABC Global Book Service je v souladu s normou ISO 639-3.
4. **Producent:** Název knihovny nebo oprávněného subjektu, který vytvořil přístupnou verzi tištěné publikace. Zahrnuje název knihovny nebo oprávněného subjektu, město, ve kterém byla vyrobena, a rok výroby.
5. **Vydavatel (nezaměňovat s producentem):** Agentura, která vydala původní titul, tj. původní tištěnou publikaci. Zahrnuje název vydavatele, místo vydání a rok vydání. Informace o vydavateli jsou obzvláště důležité, pokud není k dispozici číslo ISBN.
6. **ISBN:** Mezinárodní standardní číslo knihy (ISBN) původního titulu (tj. původní tištěné publikace). Jedná se o jedinečný identifikátor, který uživatelům pomáhá vyhledávat konkrétní tituly. Účelem čísla ISBN je identifikovat titul od konkrétního vydavatele, což umožňuje efektivnější vyhledávání titulu knihovnami, knihkupci a distributory.
7. **Formát:** Níže jsou uvedeny kategorie přístupných formátů, které se v současné době používají ve službě ABC Global Book Service:
 - **DAISY 2.02 Pouze zvuk:** Jedná se o strukturované zvukové knihy vytvořené buď přirozeným lidským, nebo syntetickým hlasem, ve kterých se koncoví uživatelé mohou snadno orientovat.
 - **DAISY 2.02 Audio s textem:** Jedná se o strukturované audioknihy namluvené přirozeným lidským nebo syntetickým hlasem, které obsahují také digitální text.
 - **DAISY 2.02/DAISY 3 Pouze text:** Jedná se o strukturované textové soubory, ve kterých se koncoví uživatelé mohou snadno orientovat.
 - **EPUB: „Elektronická publikace“ (Electronic Publication)** – EPUB je formát souboru pro digitální knihy s příponou .epub.
 - **Braillovo písmo:** Jedná se o digitální soubory určené buď ke čtení na obnovitelném braillovém displeji, nebo k tisku na braillové tiskárně. Soubory v Braillově písmu mohou mít jednu z

následujících přípon: formát Duxbury print (DXP), formát Duxbury Braille (DXB), formát Braille Ready (BRF).

- Digitální braillové soubory spadají do jedné z následujících podkategorií:
 - Nezkrácený: pokud je každé písmeno každého slova vyjádřeno v Braillově písmu, hovoří se o nezkráceném Braillově písmu.
 - Zkrácený: v tomto braillovém systému se mřížky se šesti body používají jednotlivě nebo v kombinaci s jinými k vytvoření různých zkratků či celých slov.
 - Hudební Braillovo písmo: notový zápis, který využívá kombinace stejné šestibodové mřížky jako běžné Braillovo písmo k vyjádření výšky a rytmu každé noty.
- Zvukové soubory MP3: Jedná se o nejjednodušší formu audioknihy, která je namluvena lidským nebo syntetickým hlasem a soubor neobsahuje strukturu pro pokročilou navigaci.
- Velké písmo: Tyto dokumenty jsou soubory ve formátu Microsoft Word (např. .docx nebo .doc) nebo PDF.

Uveďte, kdo je zodpovědný + kontakt (WIPO/Accessible Books Consortium (ABC)).

Tato část poskytuje pokyny pro dobrovolnické skupiny a organizace:

Toto je důležité mít na paměti při vytváření metadat knih a katalogových záznamů:

1. Je nutné metadata strukturovat. Základním způsobem strukturování metadat je tabulka v Excelu, kde každá buňka obsahuje jeden prvek metadat, nebo použití specializované katalogizační aplikace.
2. Je také důležité zajistit, aby data byla zadávána co nejpřesněji. Překlepy, pravopisné chyby a nesprávné záznamy omezí dohledatelnost a možnost vyhledávání konkrétní knihy.
3. Při katalogizaci přístupných knih dbejte na to, aby všechna data byla zadávána konzistentně. Pokud například k popisu formátu používáte označení „Daisy 2.02“, ujistěte se, že pro všechny knihy s tímto formátem vždy používáte přesně stejné označení („Daisy 2.02“).
4. Tip: Pokud si nejste jisti některými prvky metadat a chcete ověřit, zda máte správné informace, můžete kdykoli vyhledat daný titul v katalogu národní knihovny a zkopírovat jeho metadata. Pokud kopírujete metadata z jiného zdroje, ujistěte se, že nekopírujete žádné informace, na které se vztahují autorskoprávní omezení.